NEMZETI NŐNEVELÉS.

V. ÉVFOLYAM. 1884. FEBRUÁR. II. FÜZET.

A NEMZETGAZDASÁGTAN LEÁNYISKOLÁINKBAN.

Folyóiratunk múlt havi füzetében közöltük ama nagyfontosságú levelet, melyet Trefort miniszter úr a közgazdaság tanítása érdekében Berecz Antalhoz, a budapesti felső leányiskola igazgatójához intézett. Leánynevelésünknek egy, immár a közéletben is érezhetővé vált hiányosságát van hivatva orvosolni e levél, illetőleg a miniszter úrnak abban kifejezést nyert intenciója. Nem fejtegetjük most, mennyi ingadozásnak s a tanítás erkölcsi sikerét veszélyeztető habozásnak fog ez véget vetni, mily gyakorlatias irányba tereli a tanítást, s mily messzeható felszólalást képez az életre nevelés elve mellett. De épen azért, mert — bár helyi vonatkozásokkal bír — ily általános érdekű e levél, foglalkozzunk tüzetesebben az eszmével, melyet képvisel s a teendőkkel, melyeket az iskolai életben elénk szab.

«*Nem viszik a leányok az iskolából az életbe — pedig erre nagy szükségük volna — az értelmet és érzéket az ország gazdasági állapota iránt, a mi minden egyes család gazdasági és financziális állapotával szoros összeköttetésben áll s minden egyes család jóléte s boldogsága egyik feltételét képezi.*» Ezek azok a nagy fontosságú szavak, melyekkel a miniszter úr tanításunk eddigi hiányosságára rámutat s annak jövő irányát főbb vonásokban megjelöli. A leányokat is meg kell tehát jövőre a nemzetgazdaságtan elemeivel ismertetnünk s azon kell lennünk, *hogy ők is elsajátítsák az érzéket és az értelmet az egyes családoknak s családok összességének a nemzetnek gazdasági élete iránt.* S hogy ezt elérhessük, ahhoz nem szükséges a tantervet törvényhozásilag megváltoztatni s a nemzetgazdaságtan tanítását heti egy-két órával a tanítási tárgyak sorába felvéve a túlterhetetésről hangzó panaszokra újabb anyagot szolgáltatni: de annál inkabb szükséges, hogy mi tanítók értsük meg és akarjuk

teljes erővel megvalósítani a miniszter úr kívánságát, s *bírjunk első sorban mi érzékkel és értelemmel az ország gazdasági állapota iránt.* Lássuk be, hogy a leányoknak elkerülhetetlenül szükséges a gazdasági élet tényezőivel megismerkedni, már csak azért is, mert egyedül ez képesítheti őket arra, hogy családjuk helyzetét a nagy nemzetcsaládban felfogják, háztartásuk viszonyát a nemzet háztartásához megérthessék s házi körükben végzett munkájuknak a társadalmi élet szempontjából is értéket tulajdonítsanak. Ismerjük el, hogy a nemzetgazdaságtan tanítását nemcsak a leányok egyéni érdeke követeli, nemcsak szellemi látókörük fejlesztésének szüksége igazolja, hanem azon elvitázhatatlan igazság is, hogy a tudatosan, tervszerűleg, elvből mívelt jónak általánosabb értéke, az összeségre sokkal inkább kiható becse van az öntudatlannál, s a gazdasági élet törvényei szerint tudatosan vezetett magángazdaság nem képez disszonanciát a gazdaságok összeségében, a nemzetnek gazdaságában. Kétségtelen, hogy az élet több ismeretet követel ma a leányoktól is mint ezelőtt, mert nehezebbek a megélhetési viszonyok. Épen azért a megélhetés feltételeit, legkiválóbb eszközének a munkának értékét egyéni és általános szempontból már az iskolában megismerni a leányokra nézve annál is inkább szükséges, minél kevesebb alkalmat nyújt nekik erre, szűkebb körű hivatásuknál fogva, az élet, s minél keservesebbek azok a tapasztalatok, melyek árán az élet az ismeretet némely esetben megadja.

De abból, ha e legfőbb ismeretre, az élet ismeretére leánynövendékeinket rá akarjuk vezetni, természetszerűleg következik annak szüksége, hogy újítsuk meg nemzetgazdaságtani tanúlmányainkat s egészítsük ki vagy pótoljuk ismereteinknek e részben tapasztalt hiányait. Ha mi magunk szabadon rendelkezhetünk a megfelelő alapigazságok ismeretével, úgy sokat tehetünk arra bármely tantárgy tanítása közben is, hogy a növendékek nemzetgazdasági értelmét s érzékét *alkalomszerűleg* fejleszszük. Rámutathatunk pl. a növénytan tanításánál a búza ismertetése közben, hogy mily nagy kincset bír hazánk a búzában, s mily fontos kiviteli czikkünk az; feltüntethetjük állattani tanításunk rendén, hogy a marhatenyésztés, a sertéshizlalás, a baromfinevelés egyenként

és összesen mily fontos tényezői a vagyonszerzésnek; kimutathatjuk, hogy mely vidékek, városok lakói foglalkoznak bizonyos nyers terményekkel feldolgozásával s munkájuk reáforditásával fokozván a nyers terményekét, mint folynak be közvetve a nemzeti vagyonosodás emelésére. Megadhatjuk s meg is kell adnunk tanításunknak az ilyen irányzatot; de a legnagyobb gonddal s ovatossággal. Minden tárgy tanításának megvan a maga saját czélja, s ha kölcsönhatásukban egymást támogatják is, soha sem szabad egy tárgy speciális czéljainak sem a másik szolgálatában eltörpülni megsemmisülni. Ezenkívül nem kell gondolnunk, hogy a leggondosabban egybeállított statisztikai adatok *magukban véve már felkeltik az érzéket s értelmet* a gazdasági élet tényei iránt. Ezek megvilágítanak — kétségtelen — sok homályos részletet, de az eszmét csak a tények összefüggéséből, összhangjából érti meg a gyermek. Erre kell őket figyelmesekké tenni.

De hogy ezt tehessük, s hogy a miniszter úr intencziójának egészen megfeleljünk, erre nem elég az *alkalomszerű hatás*. Kell, hogy az így alkalomszerűleg szerzett ismereteket egy egészbe foglaljuk, rendezzük s belőlük a következtetéseket, *a gazdaságtan törvényeit, alapigazságait levonjuk*. Ki tegye ezt és mikor? az — épen mert a leányiskolákban külön gazdaságtani órák nincsenek — nem egészen mellékes kérdés. Mindenesetre jó, ha az foglalkozik vele aki a tárgy iránt legtöbb kedvet, szeretetet érez, s ha az év végén a többi tanítási tárgy betetőzéseképen fordít reá néhány héten át pár órát. Mi azonban a dolog természeténél fogva legörömestebb látnók a háztartástannal kapcsolatban. A háztartástannak képesek lennénk így több tartalmat adni, a gazdaságtan pedig megtalálná a megvilágítására, megértetésére szükséges példákat és pedig a leánynövendékek eszmevilágához, munkaköréhez leginkább illő alakban. Szívesen nélkülözhetjük abban az esetben a háztartástannál az iskola feladatát meghaladó gyakorlati utasításokat, ha helyette a javak előállásának s a munka becsének ismeretére, a háztartás helyes kormányzatának s az igazi takarékosságnak módjára, az ár és érték viszonyaira, a munkamegosztásnak a magángazdaságokban való fontosságára taníthatjuk tanítványainkat: hogy meg-

tudják «*hogyan keletkezik mindaz mit ők élveznek s az apák vagy férjek nagy bajjal szereznek.*»

Ezek alapján kívánnók mi a gazdaságtannak tanítási anyagát is meghatározni a leányiskolákban. Nem hosszadalmas elméletek, hanem a gazdasági és társadalmi élet főbb jelenségeinek egybefoglalása a fő vonatkozással mindig az egyes ember munkájának, háztartásának, szóval az egyes ember gazdasági életének szerepére, hatására a közgazdaságban. Csak így válik érthetővé «*mily jelentősége van annak, ha az egyes ember bel- vagy külföldi készítményeket fogyaszt, ha pazar vagy takarékos, ha magára hagyottan vagy a társulás erejével támogatva munkálkodik.*»

Mindenesetre fontos szolgálatot fog tenni a «közgazdasági katekizmus» megírója, ha munkája készítése közben a nők munkakörére különös figyelmet fordít: de mondjuk ki nyiltan: sem ez, sem bármely kitünő *elméletek, elvek tanítása sem fog egymagára* olyan hatást gyakorolni, hogy a jelen közgazdasági és társadalmi viszonyokat, a melyek sok tekintetben gondolkodóba ejthetik a nemzete javán csüggő hazafit, gyökeresen megjavíthassa. Ilyen reformáló hatása a gazdaságtan tanításának nem lehet, ha csak *egész iskolai nevelésünk* nem támogatja azt. De kell, hogy támogassa; kell, hogy a tanítók e hatás elérésére az egész iskolai nevelés erejét felhasználják. Nagy gondosságot igényel ez kétségtelenül a tanítók részéről, mert a növendékekkel való érintkezéseiket teljesen szigorú szabályok alá veti: de eredményeiben elvitázhatatlanúl fontos. Már ha a tanítás eszközeinek, toll, papir, irón, könyvek stb. fogyasztásánál szigorú rendet, tudatos takarékosságot követelünk; ha iskolai fegyelemtartásunkban a rendet, pontosságot, munkálkodásunkban az idő helyes felhasználásának elvét, öltözködésünkben a czélszerűséget teszszük szemlélhetővé tanítványaink előtt, többet tettünk, mintha a megfelelő fogalmak megértetésére órákat áldozunk.

Különösen jól fel lehet azonban ilyen irányú nevelési eszközül használni a leányoknál a *munkaoktatást*. A nyers anyag feldolgozását, a termelés eszközeit, az újra termelő fogyasztást a legvilágosabban szemléltethetjük s a munkát nemcsak megismertet-

nünk, de megszerettetnünk is lehet általa. S valóban gazdasági életünk jobbra fordulásának nem adhatunk biztosabb alapot, mint ha leányainkat — a józan gazdálkodás elveinek megismertetése mellett — arra tanítjuk és neveljük, hogy tudjanak, akarjanak és szeressenek dolgozni. Így fogván fel a dolgot, a legtisztább harmóniát találjuk a miniszter úr legújabb intése s egyik nagyérdemű tanácsosának a II-ik orsz. tanítógyülésen tett ama nyilatkozata között, hogy iskolai oktatásunk és nevelésünk csak úgy lehet sikeres s csak akkor felelhet meg a kor szellemének és követelményeinek, ha középpontjává a munkaoktatást teszszük. Amaz a czélt tűzi ki, ez megjelöli a czélra vezető legbiztosabb utat.

S—a.

BUZOGÁNY ÁRON.

A magyar közoktatásügynek s nevezetesen a népnevelés nagyfontosságú ügyének, a hová a nőnevelési iskolák s intézetek is tartoznak, egy buzgó hivét s kiváló munkását mutatjuk be t. olvasóinknak, a ki minél szerényebb modorában és eljárásában önmaga iránt, annál több tisztesség illeti részünkről, kik ismerjük e téren soknemű érdemeit.

Buzogány Áront már e folyóirat múlt évi s idei füzeteiből is ismerhetik t. olvasóink, ismerhetik abból a két czikkéből, melyeket *az állami tanítónőképző intézetekről* és a *felsőbb leányiskolákról* írt. E czikkeiben a nőnevelés és oktatás két legfontosabb körét, azok czélját, állapotát, történetét és statisztikáját világította meg. Tehette ezt, hiszen ép a forrásnál van, s ő maga is tevékeny részt vett s egyik főbb tényező volt, s az ma is, mindazon működésekben, melyek által eme fontos tanító- és nevelő-intézetek létrehozatnak s fokozatosan fejlesztetnek.

Buzogány Áron jelenleg osztálytanácsos a vallás- és közoktatásügyi miniszterium népoktatási osztályában. Ezen osztálynak 16 év óta vagyis e nagyfontosságú osztálynak még a dicső emlékű b. *Eötvös József* alatt történt megalapítása óta, egyik főereje s tényezője Gönczy Pál mellett. Atyja, Buzogány József, udvarhelyszéki, újszékeli, székely nemes ember volt. Gimnáziumi tanulmányai végeztével azonban kevés ősi birtokát eladván, kiment Kükűllőmegyébe, egy jó tanulótársának birtokára, tiszttartónak. Itt megházasodott, feleségül vevén Tasnády Zsófiát; házassági szövetségüket Isten hat gyermekkel áldotta meg, ezek közt Buzogány Áron a harmadik volt.

Az öreg Buzogány József Küküllőmegyének legműveltebb emberei közé tartozott, jövedelme jelentékeny részét könyvtárára költötte, s nagy öröme telt benne, hogy azt az egész megye értelmisége használta. E könyvtárnak Buzogány Áronra is megvolt a hatása. Ott látta abban Ossian és Shakespeare műveitől kezdve, melyeket akkor ugyan még nem értett, Kazinczyig, Kölcseyig s Vörösmartyig, melyeket már értett, a legnagyobb szellemeket. A magyar írókat, a Kisfaludyakat, Berzsenyit már akkor előszeretettel olvasgatta s ez olvasmányok mély benyomást tettek fogékony lelkére.

Atyja nagy családú s szegény ember levén, B. Á. gimn. tanulmányait sok nélkülözésekkel folytatta Toroczkón, az akkor híres partikulában, a hol három osztály volt szervezve és a székely-keresztúri algimnáziumban.

Az 1848-ki események után még szigorúbb sors várt rá. A szabadságharcz viharaiban atyja és szerzett kevés vagyonuk is áldozatul esett, s a 14 éves, de kifejlett önerzettel biró ifjú egészen saját erejére utalva egyedül állott. Búcsút vett tehát szegény családjától, s 1849 nyarán egy pár forinttal Kolozsvárra ment tanulmányait folytatni. Osztályában elvitathatlanúl első volt mindig. Kitüntetése azonban társait, kiket egyik-másik tantárgyban szivesen segített, nem irigyeivé, de barátjaivá tette. Már mint VI-dik gimn. osztályú tanuló üres óráiban egyes úri családok leánygyermekeit tanítgatta. Csakhamar még több felől kapott meghívást, de ő maga is tanuló levén, saját kiképeztetését nem akarta koczkára tenni, s a fölajánlott állomásokra barátait helyezte el. Hogy a csaknem gyermek ifjú mikép végezte nevelői tisztét, szolgáljon bizonyítékul a következő eset. Egy grófi családnál két kisasszonyt tanított több évig minden szükséges tantárgyra; de egyszer körülményei miatt nem folytathatván a tanítást, mást ajánlt maga helyett, a ki két év alatt folytassa és bevégezze az összes tanítást. De a grófné kevés idő múlva érzékeny levélben írta meg Buzogánynak, hogy leányai nem akarnak tanulni, mert a milyen vonzó volt előttük az ő könnyű rendszere s modora, annyira megunták más szárazabb módszer szerint tovább tanulni.

Igazságszeretetét tanulótársai azzal ismerték el, hogy az iskola keblében az ifjúság által alkotott első fokú törvényszék (becsületbiróság) tagjául választották, pedig ezen törvényszékbe mindig csak gimnáziumot végzett felsőbb tanulókat szoktak választani. A gimnáziumi olvasótársaságnak, melyet egy *Szentiványi Mihály* és *Kriza János* alapítottak s melyről *Toldy Ferencz* irodalomtörténetében oly elismeréssel beszél, Buzogány hasonlókép jegyzője, elnöke s havi közlönyének szerkesztője lett, szintén mint gimn. tanuló.

1855-ben kitünő osztályzattal tette le az érettségi vizsgát s épen készült a nagy-szebeni jogakadémiára, midőn a Kolozsvárt összegyűlt unitárius zsinati főtanács, tanárjelöltté nevezte ki oly módon, hogy két évig mint köztanító működjék előbb a kolozsvári főgimnázium alosztályaiban s e mellett folytassa tanulmányait, azután pedig két évre menjen külföldi egyetemekre az akkori szokás szerint s e czélra 1600 frtnyi segélyt is biztosítottak számára. Buzogány ez ajánlatot, mely hajlamaival is egyezett, elfogadta.

1857-ben tehát külföldre ment és a göttingai, berlini s rövidebb ideig a heidelbergi, majd a párisi és londoni egyetemeken két évnél tovább időzött. Szünidők alatt nagyobb utazásokat tett az említett országokban, valamint Hollandiában, Belgiumban és Svájczban. Mindenütt igyekezett a különféle tanintézeteket s azok rendszerét megismerni, mintha már akkor érezte volna, hogy sokoldalú tanügyi tapasztalatainak később sok hasznát fogja venni. Több jeles tanügyi emberrel is ismeretséget és barátságot kötött. *Dr. Waitz* egyetemi rektor és a történelem első tanára számára Göttingában ő fordította le németre *Szabó Károly* tudósunknak ez időben megjelent «*Vezérek kora*» czímet viselő jeles művét, a melyről azt mondta Waitz és több egyetemi tanár is, hogy új világot tárt fel előttük e könyv a magyarokról.

Londonban az unitáriusok évi meetingjén, egy 500 főből álló angol és amerikai igen tekintélyes gyülésen beszédet tartott a magyar ügyről, épp akkor folyván Olaszország felszabadításának nagy harcza Magentánál és Solferinonál. Beszédét a «Daily-News»

BUZOGÁNY ÁRON.

s más lapok is kinyomatták. Ezért Buzogánynak hazatértekor volt is egy kis kellemetlensége.

Hazatérte után 1859 őszén azonnal megválasztatott a kolozsvári jó hírnevű unitárius főgimnázium rendes tanárául. Szakmája volt a magyar- és világtörténet, földrajz- és magyar irodalom-történet előadása. Szép és vonzó tárgyak! S Buzogány nagy buzgósággal, teljes készültséggel és szónoki erővel adta elő tantárgyait úgy, hogy azonnal a legnépszerűbb tanárok egyike lett. Tanártársai is gratuláltak neki működése sikereiért. Kilencz évig volt ezen az állomáson, a mellett könyvtárnoka volt az egyház 16,000 kötetből álló könyvtárának s nagy részt vett annak czélszerű rendezésében; ezenkívül egyik jegyzője s előadója volt az unitárius vallásközönség igazgató és törvényhozó konzisztóriumának. Mindezen állásaiban oly buzgóságot, annyi képességet tanusított s oly kitünő véleményt költött maga iránt, melyre természetesen kiváló társadalmi műveltsége is behatott, hogy mikor br. Eötvös vallás- és közoktatásügyi miniszter 1868-ban kijelentette az unitárius vallásközönségnek, hogy közülök is egy miniszteri titkárt kész kinevezni, egyhangúlag Buzogány Áront ajánlották ez állomásra.

Így jutott ő a magyar vallás- és közoktatásügyi minisztériumba, a nélkül, hogy törekedett volna rá, a közvélemény útján. Pár évvel ezelőtt osztálytanácsos lett, de már előbb is, mint titkár, osztálytanácsosi hatáskörrel volt felruházva a közoktatásügyi miniszterium legnagyobb osztályában, a népnevelési osztályban.

Az ügyszeretetet, szorgalmat, bámulatos kitartást és rendkivüli munkaerőt ide is magával hozta, s ezen tulajdonságai által a közoktatásügyi miniszteriumnak országszerte egyik legtiszteltebb tagjává lett. Igazolja ezt azon jó közvélemény is, melynek következtében Buzogányt sok tanitó-egyesület s testület is tiszteletbeli tagjának választotta.

A tanitónőképző-intézetek s felsőbb leányiskolák felállításánál s azok ügyeiben mindig előadó volt, s nagy ügyszeretettel s ügyismerettel hatott közre azok felállítása és fejlesztése érdekében. Legtöbbször ő volt a miniszter kiküldött biztosa ezen s más népnevelési intézetek felállítása ügyében. És mindig oly sze-

rencsés tapintattal járt el, hogy a közmegelégedést alant és fent kinyerte.

Nagy kiterjedésű, hivatalos ügykörén kívül, kivételes szolgálatokat is tett a magyar közoktatásügyi miniszteriumnak. Ezek egyike az, hogy a mikor 1873-ban orsz. törvény által Magyarországon az egyetlen vakok intézete, melyet a boldogult nagy nádor *József* alapított s haláláig kormányzott, Pestmegyétől átvétetett, Buzogány vállalkozott ezen intézet átvételére. Át is vette, mint miniszteri biztos, és minden hasonló európai intézet szervezetét és programmját meghozatván, ő maga készített az új orsz. tanintézetnek tantervet, felvételi szabályokat, igazgatói ügyrendet, a tanároknak utasítást, fegyelmi szabályokat, házi szabályokat stb., a melyek a miniszter által mind helyben hagyattak s azok által a szegény intézetből lett egy olyan intézet, a mely Európában is a hasonló intézetek közt most már tisztességes helyet foglal el.

Buzogánynak köszönhető sok hasznos reform a váczi orsz. siketnémák és a hasonló budapesti izr. intézetben is, a melyekbe ő, mint miniszteri biztos, többször kiküldetett.

Ezeken kívül jelentékeny érdemeket szerzett még Buzogány a budai állami tanitónőképző intézet körül, mely intézet igazgatótanácsának több év óta tekintélyes tagja. Ugyancsak tagja még Buzogány a közoktatásügyi és ipari miniszterek által a hazai ipar és házi ipar emelése czéljából több évvel ezelőtt szervezett «Országos ipari bizottságnak».

A «*Néptanítók Lapjának*» évek óta egyik munkatársa és egy főrovatnak, mint azt az említett lap szerkesztője is elismerte a minap 10 évi visszapillantásában, egyik nagy érdemű vezetője.

Egyéb, irodalmi működéséről még megjegyezhetjük, hogy míg Kolozsvártt élt, az ottani lapoknak egyik főmunkatársa volt, kitűnve különösen tárczaczikkei s könyvismertetései által. A «*Keresztyén Magvető*» unitárius folyóiratot egy ideig szerkesztette is. A «*Székely művelődési és közgazdasági egyletnek*» hat évig buzgó titkára volt s mint ilyen hat évkönyvet adott ki, melyekbe több jeles czikket ő maga írt. Egy *polgári földrajzot* is írt a föld összes népeiről, míveltségükről, állami és társadalmi állapotaikról, mely könyv

kiegészítő része a *Brassai Sámuel* magyarúl első, ilyennemű híres természeti földrajzának. E sok eredeti vonással biró s a legtekintélyesebb kútfők után készült tankönyv már több kiadást ért s az erdélyi középiskolákban s tanítóképző intézetekben folyvást kiváló sikerrel használtatik, mert praktikus irányú és vonzó modorban van írva s nem csak adathalmaz. — Szóval Buzogány hasznosan forgatta tollát mindenkor s több irányban az irodalom terén is. Előttünk azonban legfontosabbak a közművelődés, közhasznú ismeretek s különösen a népoktatás és magyar nőnevelés érdekében mindig magasabb szempontból, nagy tárgyismerettel és hivatott ügyszerettel sok lapban s folyóiratban írt czikkei.

Hogy ily kiterjedt és sokoldalú munkásság után a nagy közönség Buzogányt mégis kevésbé ismeri, mint érdemelné, annak egyenesen az ő szerény egyénisége az oka. Ő szeret közhasznú téren mindenütt tenni buzgósággal, a mit tenni lehet, de annak ellensége, hogy róla írjanak s beszéljenek. És ez nézetünk szerint hiba, mert mi a nyilvános élet követelményének tartjuk, hogy a közpálya férfiairól hadd tudja a közönség mit s mikép tettek, s hadd ítélhessen felettük érdemük szerint.

Eddig úgy foglalkoztunk Buzogánynyal, mint a közélet egyik jelentékeny munkásával, hátra volna még családi életéről is följegyeznünk egy pár vonást. Neje, *Bartha Róza*, egy tekintélyes erdélyi család ivadéka, már nagyatyja tanácsos volt a Guberniumnál, atyja, *Bartha Gyula*, bányatanácsos volt, a kit 1848-ban Zalathnán öltek meg. Buzogánynak négy gyermeke él. Közülök kettő: *Ágnes* és *Mariska*, a budapesti állami polg. tanítónőképző intézet legkitűnőbb növendékei közé tartoznak. Ez is mutatja, hogy Buzogány Áron nemcsak maga egész élete működése által, hanem gyermekeinek nevelése s neveltetése által is hozzánk, a magyar népoktatás és kivált a felsőbb rendű nőnevelés és oktatás ügyéhez van fűzve.

Dr. Kiss Áron.

A NŐK FELSŐ OKTATÁSA FÖLDRÉSZÜNKÖN ÉS MÁSUTT.

I.

A jelenkor közoktatatásügyi mozgalmai között talán egy sincs, mely jobban magára vonná a figyelmet, mint a nők felső oktatása ügye. Még ezelőtt 15—20 esztendővel egész európaszerte sötét és zavaros egy kérdés volt a nők felső oktatásának kérdése. A szokás, az előítéletek leiszapolták, a közönyösség pedig megfagylalta volt, s valóban nemeslelkű emberbarátok erőteljes küzdésére, a társadalom kiválóbbjai jobb meggyőződésére és ez alapon egy kedvezőbb közvélemény enyhe légáramlatára volt szükség, hogy hatásukra olvadás álljon be s ennek nyomán a fagyos rétegek földje termékeny talajjá változzék.

A zimankós télből a napfényes és madárdalos tavaszi reggelre való átmenetet talán legjobban lehetne a nőnevelés kérdése egyes mozzanataival illusztrálni. Valóban a polgárosult nemzetek közoktatásügyében a nőnevelés-ügy az a rész, mely élő bizonyság arra, hogy mély meggyőződés és erős akarat rövid időn mily nagy dolgokat mívelhetnek.

A fenforgó kérdés tisztázásában és az alapos megoldás iránt való tájékozásban az oroszlánrész Angolországot illeti, hol ezelőtt már mintegy huszonöt évvel pelengérre állították a leányok akkori középiskolázása szemfényvesztéseit. Egy negyedszáz esztendő elegendő volt, hogy a tradicziók és a konzervativizmus e hazájában a nőnevelés ügyét oly hatalmas társulatok vegyék kezökbe, melyeknek élén az ország legkitünőbb női és férfiai s soraikban az arisztokraczia, a papság, a tudományok, a művészetek, a kereskedelem,

s az ipar legkiválóbb képviselői találhatók. Hiszen Glasgowban a királyné leánya, Lorne marquisnő, egy ilynemű társulat tiszteletbeli elnöke. Nem csoda tehát, ha földünk legmíveltebb társadalmában rövid idő alatt oly forradalom történt, mely a leányok nyilvános és magános oktatásában korszakalkotó, a nő értelmi és erkölcsi méltósága emelésére s egyszersmind a társadalmi erkölcsök és szokások mélyítésére a legnevezetesebb hatású.

A régi, fénymázt adó *finishing* (sok helyt talán *firnissing*) *School*-ok kivesztek s a parádé-intézetek helyét a leány-középiskolák és az egyetemek tantermei foglalták el. Nemcsak a liberális londoni egyetem, meg az University College és King's College kapui nyíltak meg a tudományos oktatásra vágyó nők előtt, hanem Oxford és Cambridge antik kollegiumai is, s ma már Cambridge egyik, nők számára alakult kollégiumában Newnham-Hallban Gladstone Helén, a mostani miniszterelnök kisebbik leánya az aligazgató. Oxfordban szintén egyik nő-kollegium (Sommerville-Hall) élén az ország egyik nevezetes püspökének leánya áll.

A londoni egyetem igazgató tanácsa 1878-ban határozta el, hogy a legszigorúbb vizsgálatok eredményeként osztott grádusait és kitüntetéseit a nőkre is kiterjeszti. Ma már nemcsak a felvételi vizsgálati és «baccalaureatus»-i fokozatokat nyerhetik ottan a nők, de a természettudományi, orvostudományi, sebészeti és zenei doktori fokokat is.

A londoni University College 1881—82. iskolai évében a bölcseleti, természettudományi és jogi szak 789 beirott növendéke között 288 volt nő, tehát a népesség egy harmadánál több.

Dublinban 1866-ban nyilt meg az Alexandra College, melynek ma 250 nőtanulója van.

Cambridgeben az 1869-ben megnyilt Girton-Collegeben s a nehány évvel később alakult Newnham Hallban körülbelől másfél száz benlakó nőnövendék van, kiket 1881-ig egyetemi tanárok oktattak ugyan, de rendes egyetemi grádusokra nem bocsátottak. Azonban 1881-ben az egyetemi tanács igen nevezetes szótöbbséggel (398 szavazattal 32 ellen) a nőket az egyetemi tanfolyamokra, vizsgálatokra s kitüntetésekért való versenyekre bocsátotta; úgy

azonban, hogy némely diplomákat kizárólag férfiak számára hagyott fen.

Girton-College életéből a nők beható tanulmányaira igen érdekes példákat lehetne felhozni. Ezúttal csak kettőt említek meg. Miss Harrison, a Girton-College volt növendéke, múlt évben az Odyssea mithoszairól oly művet adott ki, melyet a két legtekintélyesebb folyóirat az *Athenaeum* és *Academy* nagy dícséretekkel halmoztak el s mint oly művet üdvözölték, mely «új útat tör a művészetet és az irodalmat egymással kiegyeztető tárgyalásával.» Továbbá múlt november hóban két ó-kori görög színművet adtak elő Cambridgeben eredeti nyelven: az egyetemi polgárok Aristophanestől a «Madarakat» és a Girton-College növendékei Sophocles *Electra*ját. Ez utóbbi előadásról egyik szakférfi következőleg nyilatkozik: «Ma már semmi feltünő nincs abban, hogy akad egy csoport oly nő-tanuló, mely egy nehány száz görög verset könyv nélkül betanul; de az már nevezetes, hogy egy kis kollegium minden más segély nélkül ily klasszikus darab minden egyes részét oly korrektül és a mű szelleme nagyon világos felfogásával adjon elő, a mely aztán azt is kitünteti, hogy a klasszikai studiumokban sok tanultságra és széleskörű eredményre tettek szert. Electra jól volt választva, minthogy a kar és a főszereplők, Orestes kivételével, mind nők. Electra szerepét nemcsak szépen játszva, hanem a benne lévő boszú szenvedélyének mély tanulmányozására való rokonszenves kifejezéssel játszva láttuk. Reméljük — így végzi a kritikus, — hogy a jövő évben ismét fognak görög tragédiát (talán Sophocles Antigoneját) előadni Girtonban, és hogy a többi nő-kollegiumok követni fogják e példát.» *

Cambridget 10 évvel később követte Oxford két nő-kollegiummal, Margaret-Hall és Sommerville-Hall, mely utóbbi a híres írónőről kapta nevét.

1883 derekán a manchesteri egyetem (Owens College) a nők számára alapított Manchester and Salford College-t kiegészítő részének fogadta el s benne az egyetemi előadások az akademiai

* Academy 1883 nov.

tanács felügyelete alatt tartatnak. Az egyetem vizsgálatai és grádusai mindkét nemű tanulókra nézve egyformák.

Nem hagyhatni említés nélkül azt a nagyrészt már elkészült nagyszerű kollegiumi épületet sem, melyet egy Holloway nevű milliomos angol a windsori park mellett (a Mount Lee-n) neje emlékére építtetett s melynek építési, felszerelési költsége a két millió forintot meghaladja. E ma már kész nagyszerű ötemeletes épület, jobban mondva renaissance-stílű palota 350 nőtanuló számára van tervezve olyformán, hogy mindeniknek, mint Girton-Collegeben 2 (egy nappali és egy háló) szobája legyen. Az intézet igazgató tanácsát London városa és a londoni egyetem fogja kinevezni; igazgatója, mint a többi nőkollegiumoké, szintén nő lesz. Az alapító reméli, hogy a parlament az intézetet diploma-osztási joggal fel fogja ruházni. Megnyitás előtt egy kis intézeti képtár beszerzéséhez is hozzáfogott az alapító, s 300 ezer frtot szánt rá.*

Skóczia és Irland szintén nem maradtak hátra a testvérországtól és Edinburg, Dublin, Glasgow, Aberdeen, Durham és St.-Andrews** több rendbeli egyetemi fokozatra bocsátják a nőnövendékeket.

A nőtanulók előmenetele minden várakozásnak megfelel. A legilletékesebb egyetemi tanárok egyező értelemmel konstatálják nő-hallgatóik kitünő tudományos előmenetelét. Jackson az ó-kori filozófia tanára Cambridgeben 1882-ben írt levelében nagyon kiemeli hallgatói közül azoknak a nőknek beható tanulmányait, kik tőle Aristoteles ethikáját és metafizikáját s Plato Respublicaját és Phædonját hallgatták. Ugyanő elmondja, hogy 1879-ben a vizsgálatokon egyik nőnövendéke Aristoteles műveiből a 3-ik és Plato tanulmányából az 1-ső rangfokozatot nyerte a legkiválóbb férfi-

* Az alapító valóságos nő-egyetemet tervezett. Lesz 40 egyenként 400 frtos ösztöndíj. A tanárok és tanulók felekezetiségére semmi tekintet sem lesz. Lásd Revue internationale de l'Enseignement, Paris, 1883.

** Sir Thomson mult év őszén tett ez egyetemen egy háromszázezer forintnyi alapítványt, melynek kamatait évenkint ösztöndíjként fogják egyenlő számú férfi és nőtanulók között kiosztani. Az alapítólevél szerint lehetőleg meg kell könnyíteni a nők számára az orvosi szakpályára jutást.

növendékekkel való versenyben. 1880-ban egy másik nőnövendéke az aristotelesi studiumokból a 2-ik rangfokozatot nyerte.

Londonban az University Collegeben szintén gyakran viszik el a nők a férfiak elől a pálmát. 1882-ben az összehasonlító filológiából megvizsgált növendékek két harmada nőkből telt ki s ugyancsak az első helyet egy kitünő férfitanulóval szemben egyik nő vívta ki, a ki az ó- és újkori nyelvészetre nevezetes hajlamot tanusított. A 3-ik helyre oly nő jutott, ki azóta már egy héber nyelvtant adott ki.

A londoni egyetemen — írja Fitch, az egyetem egyik igazgató tanácsosa — 1881-ben egy nő nyerte el a boncztanból való előmenetelért az arany-érmet, a legmagasabb és legkeresettebb kitüntetések egyikét; egy másik nő a filozófiában volt első s az oly nők száma, kik a vizsgálatokon jó osztályzatot nyertek, sokkal nagyobb, mint a férfiaké. Általában — úgymond F. tovább — mind jobban-jobban meggyőződöm, hogy e mozgalomnak jó eredményei voltak s nevezetes befolyása volt országszerte a nevelésügy javítására. Különösen ennek köszönhető, hogy a nő-kollegiumok és leány-iskolák tanulmányai módszeresebbek és termékenyebbek lettek, hogy a leányoknak új motivumokat adott értelmök gyakorlására, őket magasabb eszményekért való lelkesedéssel töltötte el s különösen ennek köszönhető, hogy a nőtanároknak ma már egy nevezetes csoportja alakult,* kik értelmi míveltség dolgában oly garanciákat nyujtanak, mint azok, kik az egyetemeken bizonyos fokozatot nyertek.

II.

Az Egyesült-Államok a nők nevelése ügyében még nagyobb mozgalmat fejtettek ki, mint Angolország. Ott már többé nem teszik kérdésbe a nőknek egyetemi grádusokra való bocsátását, melyet 1870-ben a michigani egyetem kezdett meg.** Példáját a többi egyetemek követték, vagy a még e tekintetben konzervativ főiskolák követni fogják. Általában a nő-kollegiumok berendezésére

* 1880-ban m. e. 270-re ment az ily okleveles nők száma.

** Lásd a következő adatokra Discours inaugural de M. le Recteur *L. Transenster* (Liège 1883) című érdekes füzetet.

nézve három oktatási szervezet fölött vitatkoznak ma az Egyesült-Államokban. Némelyek a nők számára teljesen elkülönitett intézeteket kivánnak állíttatni, minők Vassar-College, Wellesley-College és Smith-College. Mindannyi gazdagon ellátott intézet. Ez utóbbira Smith Zsófia úrhölgy 500,000 dollárnál többet adott. Az intézet a férfi-főiskolák tanterveit fogadta el és a nyelvekből, a bölcseletből és a természettudományokból oszt grádusokat és okleveleket. A tanulók száma az 1882—83-ik isk. évben 284. Wellesley-College Bostontól 15 angol mértföldnyire van és az irodalmi és természettudományokból az ifjú nőknek felső oktatást és az egyetemekével egyenlő értékű okleveleket ad. 120 hektárra terjedő parkja van és akkora kollégiumi épülete, hogy 475 benlakó növendéket kényelmesen elhelyezhet. Az 1882—83-ik iskolai évben 485-re ment e főiskola tanulóinak száma.

Vannak mások, kik a férfi-egyetemekkel kapcsolatos kollegiumi rendszert becsülik többre (minő pl. a Girton-College Cambridgeben), hol az egyetemi tanárok külön tanfolyamot tartanak nők számára; legnagyobb tért hódít itt is és Angolországban is azonban a harmadik, azaz az együttes tanítás (Co-education) rendszere, midőn mindkét nemű hallgatók vegyest foglalják el a padokat. Az 1881—82-ik iskolai évben a most említett rendszer szerint berendezett főiskolákat és egyetemeket következő számú nő és férfi tanulók látogatták:

	Férfi	Nő	Oklevelet nyert
Cornell-University	233	61	58 nő.
California	171	52	27 «
Michigan	1350	184	— «
Westgan	170	14	8 «
Boston	428	117	240 «
Oberlin-College	167	223	— «
Összesen	3519	651	

Legtöbben választják a nők között az orvosi pályát, azonban Massachusetts és Connecticut államokban nőket ügyvédségre is bocsátottak s Bostonban 4—5-en papi pályára is szánták magokat. De az okleveles nők legnagyobb száma a nevelői pályára lép s mint tanító, nevelő, esetleg mint háziasszony értékesíti felsőbb ismereteit.

Torontoban (Canada) múlt október elején nyitottak nők számára orvosi kollegiumot. Az okleveles nőorvosok mind Londonban, mind az Egyesült-Államokban általában tekintélyes orvosi gyakorlatra tettek szert.

Az európai kontinensen korántsem oly nagy a nők felső oktatása ügyében megindított mozgalom, mint a fentemlített államokban.

Németországnak nagyszámú és kitünő leány-középiskolái vannak; de tulajdonkép ellenséges indulattal viseltetik a nőknek egyetemi tanfolyamokra való bocsátása iránt. A porosz egyetemek sohasem bocsátottak nőket sem tanfolyamaikra, sem szigorlataikra. A lipcsei egyetemen 1871—80-ig megengedte, hogy nők is eljárhassanak az előadásokra s közülök 2—3 még vizsgálatot is tett; de a szász kormány 1880 óta megtiltotta a nőknek egyetemi tanfolyamokra való fölvételét.

Ausztriában a nőket az egyetemeken egy ideig csak megtűrték, de azután teljességgel kitiltották az alma mater csarnokaiból.

Spanyolországban 1882 márczius 16-án kelt királyi rendelettnél fogva szintén tiltva van a nőknek felső tanfolyamok látogatása.

Sokkal szabadelvűbb e tekintetben a *portugál* kormány, mely a coimbrai egyetem rektorát (Villa Major vicomtet) megbizta, hogy a nők egyetemi oktatására vonatkozó reformjavaslatot készítsen. Eddigelé ottan királyi rendelet alapján két nő tett vizsgát a gyógyszerészetből.

Oroszország, honnan külföldi egyetemi fakultásokra egy ideig feles számmal mentek a nők, kizárta a nőket az egyetemi tanfolyamokból; mindazáltal Szt.-Pétervártt az orvosi főiskolán kívül még egy virágzó intézet van, hol a leányok az irodalmakban és természettudományokban valóságos felső oktatást nyernek.

Nyugot-Európa többi államaiban az egyetemi tanfolyamok és vizsgálatok nyitva állanak a nők előtt.

Olaszországban 1875 októberétől fogva a mi érettségi bizonyitványunknak megfelelő (licence lycéale) okmány alapján a nők az egyetemekre beiratkozhatnak; minthogy azonban a leány-közép-iskolák száma csekély, kevesen végezhetik a liczeális tan-

folyamot. Innen van, hogy az 1882—83-ik iskolai évben Turinban csak 1, Paviában szintén 1, Paduában 3, Rómában 4 és Bolognában szintén 4 nő látogatta az egyetemeket. Turinban, Pisában és Bolognában nőhallgatók orvostudori, Turinban és Bolognában jogtudori, Turinban, Paduában és Bolognában bölcselet-tudori és Rómában (hárman) természettudori rangot nyertek.

Koppenhágában múlt évben 6 nő volt az egyetemen beiratkozva. Az upsalai egyetemen múlt év őszén első ízben történt, hogy egy 20 éves nőt nagy ünnepélyességgel avattak bölcselettudorrá választott tételének nagy kitüntetéssel történt megvitatása után.

Földrészünk országai között *Svájcz* jár elől egyetemi nőhallgatói nagy számával. A múlt iskolai évben egyetemét következő számban látogatták a nők:

	Férfi	Nő
Genf (téli félév)	416	52
Bern (u. a.)	406	36
Zürich	348	20

Eddigelé következő számú orvostudori oklevelet osztottak ki: Bernben 41-et, Zürichben 25-öt, Genfben (hol az orvosi fakultás merőben új) 1-et, bölcsészet tudorit Bernben 4-et és Zürichben 7-et, jogtudorit Bernben egyet. A vizsgáló bizottságok jelentése szerint a szigorlatokon a nők több ízben kiérdemelték a *teljesen kitünő* fokozatot. E tekintetben jó előkészítő különösen a genfi felső leányiskola, melynek a franczia liczeumok filozófiai (nálunk a gimnázium VIII-ik osztályának megfelelő) szakaszaiban múlt évben 149 tanuló tanult.

Franczia országban mind a parlament, mind a napi és időszaki sajtó beható megvitatása után, létrejött a leányok középoktatása törvénye s alakult egy sereg leányközépiskola. A nőket a fakultások studiumaira bocsátják, azonban jobbára csak Párisban vegeznek teljes egyetemi tanulmányokat. Múlt évben a párisi orvosi fakultáson 50 nő tanult (köztük egy magyar is). 1868 óta e fakultás 20 orvostudori oklevelet adott ki nőknek. A természettudományi és bölcseleti tudományszakok Franczia országban múlt évben 49 «baccalaureatus»-i diplomát (a mi érettségi bizonyítványunk-

nak megfelelő okmányt) adtak ki az irodalmi és 33-at a természettudományi szakból és 29 középiskolai oktatásra jogosító oklevelet.

Hollandiában 1878 óta bocsátják a nőket egyetemekre; Leydában azonban múlt évben iratkoztak be elsőben. Ime a múlt iskolaévi statisztikai adatok:

	Férfi	Nő
Amsterdam	539	18
Gröninga	347	11
Leyda	484	4
Utrecht	450	7

Legnagyobb részt a modern nyelvek tanfolyamaira járnak, hogy középiskolai oktatásra jogosító oklevelet nyerhessenek. Amsterdamban 16-an iratkoztak be összesen 18 (részint irodalmi, részint nyelvészeti és természetrajzi) előadásra. Utrechtben és Amsterdamban jelenleg egy-egy nőhallgató van az orvostudományokban, Gröningában 6-an hallgatják a természettudományokat; szintén ez az egyetem adta ki 1879-ben az első nő-orvostudori oklevelet.

Belgiumban mindinkább szaporodik az egyetemi tanfolyamokra járó nők száma. Brüsszelben 1882—83-ban 5-en hallgatták rendszeresen a természettudományokat, 1 nő gyógyszerészetet és 1 bölcseletet hallgatott. Ezeken kivül 5 nő jelentkezett szigorlatokra, 3 a természettudományokból és egy-egy a gyógyszerészetből és orvostanból.

A gandi egyetemen a múlt évben iratkozott be az első nőhallgató a természettudományi szakba. Liègeben múlt évben 6-an hallgattak részint természettudományi, részint orvostudományi előadásokat. E folyó (1883—84.) iskolai évben — úgymond Transenster, említett értekezésében — a nőhallgatók száma a múlt évihez képest megkétszereződött s nekik, épen mint Londonban az University-Collegeben, külön társalgó- és dolgozótermök van.

A liègei rektornak arra a kérdésére, hogy a nők egyetemre bocsátásának a férfi-hallgatók tanulmányaira, magaviseletére és fegyelmezésére minő hatással van? — a fent elősorolt különböző egyetemek igazgatói, illetőleg fakultások előljárói, egyhangúlag

elismerték, hogy a nők egyetemre járásával semmi kellemetlenség sem járt; többen pedig annak kedvező hatást tulajdonítanak s ekként az Angolországban és az Egyesült-Államokban e részben tett tapasztalatokat megerősítik.

Ha még a mondottak kiegészítéséül megemlítem, hogy Kelet-Indiában a madrasi egyetemen a kezemnél lévő 1881—82. iskolai évi értesítő adatai szerint a nők az orvosi fakultás studiumaiban dicséretes előmenetelt tettek, szemlémet befejezhetem. E kedvező eredmény következtében múlt évben a kalkuttai egyetem is megnyitotta kapuit ez új egyetemi hallgatóknak. Egyébiránt Indiában a nőnevelés, az angol-indiai közoktatásügyi bizottság (Indian Education Commission) most kiadott jelentése szerint, valóban elhagyott állapotban van. Elhagyottságát igen érdekesen illusztrálja a következő pár statisztikai adat. Jelenleg Indiában van 99.476,411 nő és közülök csak 126,349 járt iskolába, sőt némelyik csak megfordult ottan; ez az összesnek csupán 0·84%-a, holott a férfiak közt 16·28% akad olyan, a ki elemi oktatásban részesült. A nőoktatás elmaradtságának egyik oka, a jelentés szerint, a Kelet-indiai Társaság közönyössége; másik nevezetes oka a gyermekkorban kötött házasságok, melyek a leányok iskolába járásának idejekorán véget vetnek; végül okai még, hogy nincsenek leányiskolák fentartására való közalapok, alapítványok; nincsenek nőtanítók, sem nőiskolafelügyelők; sem leányok kezébe való alkalmas iskolai könyvek. A bizottság az említett nyomorúságok elhárítására következőket javasolja: a közalapok egy részét szánják a nőnevelés ügye előmozdítására; alapítsanak a nők számára is ösztöndíjakat, a tanítónőket válaszszák lehetőleg az özvegy hindú nők közül, hogy ekként a férfi tanítókat lassanként nőkkel helyettesítsék s végül, hogy készítsenek alkalmas iskolai könyveket és a benszülött nőket lelkes nő-ügynökök útján igyekezzenek az iskolázással megbarátkoztatni.

Végezetre azt is megemlítem, hogy a nő-nevelőintézeti benlakás kérdését élénken vitatják Angolországban. Némelyek a leány legjobb nevelőhelyének a szülei házat tartván, a családot tekintik a természetadta ideális iskolának. Ennélfogva Girton College-

nál és Newnham Hallnál többre becsülik a londoni Bedford Colleget vagy Queen's Colleget, melyek csak bejáró intézetek; sokan kivált Alexandra Colleget (Dublin) emelik ki e nemben, melyben nincsenek ösztöndíjak és a leczkeórai tanulásra késztő más eszközök.

A felső oktatás hivei Angolországban teljességgel nem félnek a Molière rajzolta tudós nőktől: *the blue stockings* (bas-bleus!). Való, — úgymond Buisson* — hogy vannak, kiknek Tennyson «csöndes elméjű és tiszta gondolatú» Izabellája az ideáljok; mások attól tartanak, hogy a leányok orthodox hitöket vesztik el a természettudományok beható tanulmánya alapján; ismét mások Trollopeval azt tartják, hogy *We like our women to be timid* (szeretjük, hogy ha nőink félénkek); de másfelől nagy arányokban szaporodik az oly nézetűek száma, kik azt vallják, hogy a tudomány nem durvítja el a nő természetét (hisz akkor ugyanazt a hatást kellene tapasztalnunk a férfiaknál is!), sem a nő orczájáról el nem rabolja a szemérempirt. Ezt a nézetet nagyon is igazolja a tapasztalás.

Nálunk Magyarországon csak a bámulat nemével tekinthetünk e nagy előhaladásra a nőnevelés terén, s minthogy sem társadalmi szerkezetünk, sem világnézetünk nem olyan, hogy a nők ilyszerű felső oktatását legalább ötven, sőt talán egy száz esztendőnél előbb remélhetnők: teljesen beérhetjük azzal, ha leány felső iskoláink hazánk földén hova tovább mind nagyobb tért hódítanak, s nemzetünk szivében mély gyökeret vernek.

A leányok középiskolázásának tekintetében Legouvének** ránk is igen találó és megszivlelésre méltó megjegyzésével fejezem be a czikket: «a felsőbb tanfolyamok tanrendjei a férfiakra és szakpályákra való tekintettel vannak berendezve, de a középisk. tanfolyamot járó leányokkal másként áll a dolog: nekik nem kell okvetlenül még vizsgálatot tenniök, hogy diplomát kapjanak, nekik nem kell bizonyos szakpályára előkészülniök. Az ő helyzetök merőben más lesz, tehát legyen más az oktatásuk is. Őket nem kell leendő

* B. Buisson, Revue de l'Enseignement 5-ik köt. 1883. 496 l.

** Bulletin administratif en Ministère de l'instr. publique, Paris 1883.

ügyvédekké, orvosokká vagy iparosokká, kereskedőkké, tanácsosokká nevelnünk, de igenis *domestic women*né, házinőkké és főként hitvesekké és anyákká. Ámde alig van ennél nehezebb valami. A vagyonos és tehetős osztálybeli nőknek van egy nagy szerencsétlenségök, t. i. hogy nincs semmi dolguk! és ha valamit tudnak, nem birják értékesíteni. Ismeretök nekik semmit sem hajt, semmi kitüntetéssel sem jár, őket rá se nem a szükség, se nem az ambiczió, se nem a szakpályai kötelesség viszi. Ennélfogva bennök a tanulmányok önzetlen szeretetét kell lángra gyujtani; azt az élénk és elég mély ízlést az olvasmányok iránt, mely önmagának elégséges, hogy az őket kisérhesse az élet minden megpróbáltatásaiban, életök minden üres idejében mint vigasztaló, tanácsadó, vezető, a ki segít betölteni a magány hosszú óráit vagy teljesíteni az anyai meg hitvesi hivatás minden kötelességét».

Ime leányaink középiskolai oktatásának egyetlen komoly és valódi czélja.

Felméri Lajos.

AZ EÖTVÖS-ALAP ÜNNEPE.

(1884. február 2.)

Az Eötvös-alap központi gyűjtő-bizottsága ez évben is febr. 2-án, Eötvös halála napján tartotta meg évi gyűlését, a melyen beszámolt az évi gyűjtés eredményével, kihirdette az ösztöndíj- és segélypályázatot s kegyelettel adózott ama nagy szellem emlékének, a kinek nevét az alap viseli. A gyűlésen — a VI. ker. sugárúti állami tanítónőképző-intézet nagytermében — szép számú közönség gyülekezett egybe, hogy tanuja legyen az egyszerű, de megható ünnepnek. A budai tanítóképző-intézet növendékei szabatos szép énekének elhangzása után *Péterfy Sándor*, a gyűjtő-bizottság elnöke, néhány meleg szóval üdvözölte az egybegyűlt közönséget s átadta a szót *Luttenberger Ágoston*nak, hogy titkári jelentését olvassa fel.

1. Titkári jelentés.

Mélyen tisztelt gyülekezet! A lefolyt év az Eötvös-alap történetében rendkívül fontos, eseményekben gazdag időszakot, a szó legteljesebb értelmében forduló pontot jelez. Sötét fellegek tornyosultak össze ez intézmény egén s zúgó viharok vonultak el annak veteményes kertje fölött. E baljóslatú jelekben sokan a pusztulás előhirnökeit vélték látni; de — kellemesen csalódtak. A komor fellegekből termékenyítő permeteg hullott az Eötvös-alap mezejére; a viharok csupán a levegőt tisztították meg s zúgó szárnyaikon az eszme magvait hordták szét távolabb vidékekre. A borult ég újra kiderült s ismét biztató fényben ragyog rajta a béke és szövetség szivárványa.

Nem lehet szándékunk s nem is illenék a mai ünnep hangulatához, hogy a lefolyt év eseményeinek lánczolatát ez alkalommal

minden részleteiben felsoroljuk; csak egyszerűen érinteni kívánjuk, hogy a jelzett küzdelem ama kérdés körül forgott: meghagyassék-e az Eötvös-alap eddigi bizonytalan — hogy úgy mondjuk — gazdátlan állapotában, avagy átruháztassék-e annak felügyeleti joga az újabban szervezett országos, képviseleti tanítógyűlésre? S Magyarország tanító-egyleteinek többsége — előleges megkérdezés után — ez utóbbi véleményhez csatlakozott. Vajjon helyesen itélt-e az ország tanítósága, midőn magát ez utóbbi lépésre határozta el: azt csak a jövő fogja igazolhatni, mivelhogy ez ügyben az illetékes magas miniszterium véglegesen még nem intézkedett. Az eddigi jelek azonban erre nézve a lehető legkedvezőbbeknek mutatkoznak s az Eötvös-alap megszilárdulása iránt a legbiztosabb zálogul szolgálhatnak. Ennek igazolásául legyen szabad részint az alap legutóbbi történetéből, részint pedig a pénztári kimutatásból a sok közül csak néhány adatot fölemlítenünk. Ama források, melyekből az alap a múlt években táplálkozott, a jelen évben is megmaradtak, sőt újakkal szaporodtak. Nevezetesen:

1. Hazai pénzintézeteink közül tizen járultak, összesen 150 forinttal, az alap gyarapításához. — 2. Tanító-egyesületeink közül tizenkilenczen küldtek be adományokat, összesen 265 frt 80 krt. — 3. Egyes gyűjtők közül harmincznégyen küldtek be 7 forintnál nagyobb összegeket. — 4. Az alap javára felajánlt könyvek jövedelméből befolyt 121 frt 40 kr. — 5. Az alap javára rendezett ünnepélyek és mulatságok 256 frt 54 krt jövedelmeztek. — 6. A budapesti községi iskolákban elhelyezett perzselyekből befolyt 34 frt 21 kr. (Ugyanennyi fordíttatott szegény gyermekek felruházására.) — 7. Alapítványok által szintén tetemesen gyarapodott az Eötvös-alap vagyona; ugyanis: *a)* a budai tanító-egylet 50 frtot; *b)* Frey József, nyug. ig.-tanító Budapesten szintén 50 frtot; *c)* Komócsy József az általa szerkesztett «Hirmondó» czímű lap tiszta jövedelméből ez évben is 100 frtot; *d)* néhai Bárány Ignácz, kép. tanár hálás növendékei, elhunyt tanáruk emlékére 432 frt 50 krt tettek le alapítványképen; *e)* nagyérdemű pénztárnokunk, Őrley József, fővárosi ig.-tanító 40 éves tanítóskodásának emlékünnepére tisz-

telői gyűjtést rendezvén, a begyűlt tekintélyes összeget a jubiláns 1000 frtra egészítette ki s az Eötvös-alapra ajánlotta fel. Legyen neki hálás köszönet e nagylelkű jó indulatáért s legyen mindazoknak, a kik jótékony adományaik s alapítványaik által szűkölködő kartársaink sorsán enyhíteni s azok özvegyeinek és árváinak könyűit felszárítani igyekeztek.

Hadd csatoljam a fentebbi örvendetes adatokhoz a pénztári kimutatás főbb tételeit.

I. *Bevett* az Eötvös-alap pénztára az 1883. évi január hó 25-től az 1884. évi január 25-ig:

1. Az 1882. évről áthozott összeg alakjában	2699 frt	— kr.
2. Az 1883. évben begyűlt tagsági díjakban	1894 «	57 «
3. Az 1883. évben élvezett államsegélyben	1500 «	— «
4. Az 1883. évben tett alapítványokból	1652 «	50 «
5. Az 1883. évben befolyt kisebb adományokból	1273 «	66 «
6. A már tőkésített összegek kamataiból	539 «	29 «
7. Költségekre	6 «	10 «
Összesen:	9565 frt	12 kr.

II. *Kiadás* az Eötvös-alap pénztára a lefolyt évben:

1. Ösztöndíjakra	2100 frt	— kr.
2. Segélyekre	800 «	— «
3. Tőkésíttetett	2952 «	50 «
4. Nyomtatványokért fizetett	84 «	30 «
5. Szolgának	15 «	— «
6. Azon két vidéki tanító fiának, kik az egyetemen tanúlnak s az Eötvös-alap irodájában segédkeztek, fizettetett	170 «	— «
7. Postai kiadás	4 «	37 «
8. Az elnök által tett apróbb kiadások	25 «	— «
9. Aprólékos kiadásokra fizetett a pénztár	17 «	45 «
10. Könyvkötőnek fizetett a pénztár	5 «	60 «
Összesen:	6174 frt	22 kr.

Maradt tehát a kiadást a bevételből levonva 3390 frt 90 kr., a melyből tőkésíttetni fog az 1884-ik évben 1640 frt 90 kr.; ösztöndíjakra és segélyekre fordíttatik 1750 frt és a vall. és közokt. m. kir. miniszter úr ő nagyméltósága által utalványozott 1500 frt, összesen tehát 3250 frt.

Ezzel elérkeztem jelentésem fénypontjához s a legmélyebb hódolattal és a legőszintébb hálával emlékezem meg amaz örven-

detes eseményről, a mely az Eötvös-alap történetében a legragyogóbb betűkkel fog tündökleni mindenkoron. Trefort Ágoston, vall.- és közoktatásügyi miniszter úr, kit az Eötvös-alap eddig is legelső jótevőinek élén tisztelt s a ki a legutóbbi évben is újból 1500 frtnyi segélyt kegyeskedett utalványozni, jelentést tevén Ő Felségének, Magyarország apostoli királyának ama mozgalomról, mely egyrészt a tanítók árvaháza, másrészt az Eötvös-alap ügyében megindult s rövid idő alatt bámulatos eredményt ért el: Ő Felsége meghatva a tanítóság nemes buzgalma által, Magyarország tanítóinak e két iker-intézményét, az Árvaházat és az Eötvös-alapot legmagasabb kegyelmére méltatni s azok mindegyikének javára 1500—1500 frtot adományozni kegyeskedett. Fogadja Ő Felsége e magas kegyelemért a haza tanítóságának a legőszintébb érzülettel s a legmélyebb hódolattal átnyújtott forró köszönetét. A fény, melyet Szent István koronája az Eötvös-alapra vet, a szeretetnek ama jótékony melege, mely reá a «legelső magyar ember» szívéből kiárad, biztos zálogául szolgál annak, hogy ez intézményre egy szebb jövő hajnala derült fel. Adja az ég, hogy ez soha el ne homályosuljon!

De hálátlanok volnánk, ha ugyanez alkalommal őszinte hálával meg nem emlékeznénk arról a férfiuról, ki mint a koronának hűséges tanácsosa, Ő Felségének legmagasabb figyelmét féltékenyen ápolt intézményünkre felhivni kegyeskedett, Trefort Ágoston miniszter úr ő nagyméltóságáról. Fogadja Magyarország tanítóinak mély háláját ama kegyességért, melylyel azoknak jóirányú törekvéseit mindenkor a legkészségesebb szeretettel támogatta.

Mélyen tisztelt gyülekezet! a mily komoran kezdődött az ev, ép oly derűlten alkonyodott le annak utolsó napja. Az Eötvös-alap egyaránt gyarapodott anyagi javakban és erkölcsi kincsekben s nagyobb bizalommal tekinthet jövője elé mint valaha.

2. Királyi Pál ünnepi beszéde.

A titkári jelentés után, *Királyi Pál*, budai tanítóképző intézeti tanár olvasta fel következő, rövid, de szépen kidolgozott hatásos ünnepi beszédét:

Tisztelt gyülekezet! Ha a kegyelet adójának lerovásához

mindenkinek egyaránt joga nem volna, félve lépnék e helyre s aggódva venném dicsőült Eötvösünk nevét ajkaimra, kit már életében is annyi jeles megkoszorúzott, halála után pedig épen a legjelesebbek ünnepeltek a tudomány és művészet legilletékesebb csarnokaiban.

De, noha az a meggyőződésem, hogy a kegyelet nyilvánítása engem is megillethet, noha az Eötvös-alap középponti gyűjtő-bizottságának ez évfordulati ünnepén különben sem az a föladatom, hogy Eötvösben a költőt, a szónokot, a bölcselőt s az államférfit az ismert kitünő emlékbeszédek példája szerint méltassam: mégsem fojthatok el magamban bizonyos elfogultságot, mert már pusztán gyakorlatlanságom miatt is remegnem kell, vajon nem túlságosan gyöngék-e karjaim, midőn a sírról, mely hazánk s nemzetünk egyik méltó büszkeségét rejti sötét üregében, a zárókövet el akarom néhány pillanatra mozdítani, s vajjon nem túlságosan erőtlen-e hangom, midőn ama nagy szellemet egy új, a hálás megemlékezés koszorújának átvételére ide, körünkbe hivni bátorkodom.

Csak egy van, a mi szorongásomat mérsékli: az a páratlan szeretet, melyet ő szivében nemcsak a jók, hanem a jó szándékok iránt is oly nemesen ápolt. Ennek melegét érzem itt reám is áradni, midőn az Eötvös-alap gyűjtő-bizottságának megtisztelő fölhivása folytán arra vállalkozom, hogy ez ünnepi alkalommal a felejthetetlenről megemlékezzem s előtte a magyar néptanítók örök kegyeletének ideiglenes tolmácsa legyek.

Épen olyan szerencsés, mint szép gondolat volt, hogy azon érdemes férfiak, kik a magyar néptanítók özvegyeinek, árváinak s főiskolákban tanuló fiainak gyámolítására egy külön segélyző-alap gyüjtésére vállalkoztak, ez alapot Eötvösnek, a nagy apostolnak és emberbarátnak, fényes nevére keresztelték. A zászló, melyre e ragyogó név van írva, csak sikerre s diadalra vezethetett! Az első szóra mindenki belátta, hogy itt egy részről örök emlékemelésről van szó annak tiszteletére, ki nagyjaink közt kétség kívül egyik legigazabb s legmunkásabb barátja volt a nemzeti haladás munkásainak, s hogy más részről olyan kiapadhatatlan forrás kiván

nyittatni, melynek áldásai a magyar tanítói családokra személyválogatás nélkül mennél szélesebb körökben szétáradhassanak.

Az emlékállítás dicsősége inkább a létesítőkre háramlik vissza, mert annak, ki hatalmas szellemével, páratlan szívnemességével, törhetetlen hazafiságával s fáradhatatlan és önzetlen munkásságával maga emelt magának ércnél maradandóbb oszlopot egy újjá született nemzet szivében és intézményeiben, ily külön emlék sem érdemét, sem halhatatlanságát nem fokozhatja; de a nevéhez kötött jótékony alap létesülése még halottaiban is boldogíthatja, s boldogíthatja pedig nemcsak a czél nemes voltával, hanem különösebben az által, hogy újabb egyesülésre adott ösztönt és alkalmat.

Nem egyszer hangoztatott, hogy «az egyesülési ösztön egyik föltétele az emberi nem haladásának.» És ebben csalhatatlanúl igaza volt. Hangosan bizonyít mellette egész korunk úgy a szellemi, mint az anyagi téren. Az elszigetelt erők ma vagy tengődnek, vagy minden haszon nélkül tönkre mennek. Igazi élet, tevékenység s tehát haladás csak ott található, hol a rokon elemek egyesülve, közakarattal egy közös czél felé törnek.

Az Eötvös-alap kezdeményezői s gyűjtő-bizottságának tagjai is megtalálták rokon elemeiket. Évről évre mind többen csatlakoznak az ügy virágoztatásához s évről évre mind többen élvezik a gyűjtők buzgóságának s az adakozók lelkesedésének gyümölcseit. Alig lépte túl életének első évtizedét s már nemcsak tőkéjéről szól ezrekben, hanem évi adományait is ezrekben számítja az üdvös intézmény. Hátha még azokat a könyeket is számba venné, melyeket fölszárítania sikerült!

A gyűjtő-bizottság dicső Eötvösünk nevével határozottan meghódítá a szerencsét; de azért korántsem mondhatná, hogy buzgolkodása mindenütt gyanutlan méltánylással találkozott. Csak nem régiben is olyan oldalról vették birálat, sőt kifogás alá, a melyről épen sérthetetlennek érezhette magát. Felekezetiséget vetettek szemére, holott semmivel sem tagadhatná meg ridegebben Eötvös szellemét, mint ha a különböző templomok jelvényeire tekintene ott, hol csak az emberbaráti és kartársi szeretet oltára

foglalhat helyet. Az Eötvös-alap soha nem állt és soha nem álland semmi néven nevezhető párt szolgálatában. Elve és életföltétele a pártatlanság. S hogy ez valóban így van, kétségtelen tényekkel bizonyítja nemcsak egész eddigi működése, hanem az a nagyszerű erkölcsi és anyagi támogatás is, melyet épen e pártatlanságával előbb a magas kormánynál, utóbb pedig nagy érdemű közoktatásügyi miniszterünk jóságos közbenjárásával magánál a királyi felségnél is kivívnia sikerült. Eötvösünk kitűnő bajnoktársa s benső barátja, Eötvösünk eszméinek s miniszteri székének oly méltó örököse bizonyára csak olyan intézményre kérhette ki a fejedelmi kegyelmet, a melynek mind czélját, mind eljárását helyesnek, hazafiasnak s egyszersmind valóban részrehajlatlannak találta. Hála ő nagyméltóságának, a hazafias alkotások miniszterének, s hála és hódolat ő felségének, az újjá született Magyarország halhatatlan koronás királyának!

Igazán megható, sőt elragadó látni, hogy rövid másfél tized alatt hova emelkedtek hazánk néptanítói, sőt oktatásügyünk minden rendű s rangú munkásai. Mintha új föld s új ég teremtődött volna számukra!

Eötvös előtt szegénységben, szolgaságban és tudatlanságban sínlődött a magyar tanító; Eötvös óta ellenben mind anyagi, mind szellemi gyarapodása olyan rohamosan emelkedett, mint ritka helyen a művelt világban. A társadalom páriája az 1868-diki korszakos törvény varázs hatása alatt szabad és önérzetes emberré vált s a valóban művelt osztályok közé emelkedett annyira, hogy, míg előbb falusi figyelemben is alig részesült, ma ime a korona is nyájassággal s külön kegyelemmel halmozza el. S mindez első helyen Eötvös szellemének, szivének és buzgóságának köszönhető. Oh, ha szemeivel láthatná a sikert, ez áldást, mely rövid, de örök becsű miniszteri működéséből áradt és árad még ma is folytonosan!

Az anyagilag s szellemileg fölemelt magyar tanítók ma már tökéletesen értik s tudják, hogy hazánk jövője — Eötvösként — csakugyan kulturai kérdés; s mert ezt valóban tudják, öntudatos lelkesedéssel teljesítik kötelességeiket úgy külön-külön, mint egye-

sületeikben, melyeknek üdvös működését két rokon s egymással teljes harmoniában álló szellem hatja át, ú. m. Eötvösnek ideális és Trefortnak gyakorlati szelleme.

Itt hat, itt működik e kettős szellem az Eötvös-alap jelen ünnepén is, hol az eszme és a tett a legszebb harmoniába olvadva üli szerény, de áldásos diadalát. Adja az ég, hogy e kettős szellem örök lakást vegyen az Eötvös-alap kebelében, s adja az ég, hogy az Eötvös-alap oly sokáig éljen és működjék, mint védő szellemének, Eötvösnek örökké áldott emlékezete!

3. Pályázati hirdetés.

A tetszéssel fogadott ünnepi beszéd után közhírré tétetett az 1884-ik évre szóló pályázati hirdetés, a mint azt a központi gyűjtőbizottság előlegesen megállapította. E pályázati hirdetést, a melyet egész terjedelmében közlünk, ajánljuk az érdekeltek figyelmébe:

«Az Eötvös-alapot gyűjtő központi bizottság alapszabályainak értelmében az 1883-ik évben befolyt kamatok, kegyes adományok s a rendes tagok évdíjainak feléből, valamint a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr ő nagyméltósága által utalványozott 1500 frt államsegélyből (összesen 3250 frtból) 1 kétszáz forintos és 22 egyszáz forintos ösztöndíjt, továbbá 4 egyszáz forintos és 9 ötven forintos segélyösszeget alkotott s ezennel felhívja az ösztöndíjakra és segélyösszegekre jogosan igényt tartható egyéneket, hogy a jótétemények elnyerése czéljából az «Eötvös-alap» központi gyűjtő bizottságához intézendő folyamodványaikat Luttenberger Ágost bizottsági titkárhoz (Budapest, Deák-tér 3.) legkésőbb f. évi május 10-ig küldjék be. Ugyancsak az Eötvös-alap gyűjtő bizottságához intézendők az Eötvös-alap intézménynyel szoros kapcsolatban álló Lederer Ábrahám, Őrley János és Békey Imre-féle alapítványok jótéteményeinek elnyerése czéljából benyújtandó folyamodványok is.

Ezen jótéteményekért pályázni szándékozók a következőket vegyék figyelembe:

1. A magyarországi néptanítók országos Eötvös-alap intézménye, valamint az ezzel szoros kapcsolatban álló alapítványok

ösztöndíjaiban és segélyösszegeiben egyedül csak azon magyarországi népoktatási intézetekben működő nevelők, kisdedóvók, tanítónők, tanítók és tanárok gyermekei, illetőleg özvegyei, árvái avagy keresetre képtelen nyomorék utódai részesülhetnek, a kik az Eötvös-alap intézmény rendes tagjaiul beiratkoztak s az intézmény központi pénztárába az egy forintos évdíjat rendesen beszolgáltatták. Állomás nélkül levő, elnyomorodott tanítók is csak azon esetben tarthatnak igényt az Eötvös-alap segélyösszegeire, ha annak rendes évdíjakkal való támogatását el nem mulasztották.

2. Az egy kétszáz forintos és az első 6 egyszáz forintos ösztöndíjakra a hazai egyetemeken tanuló azon ifjak pályázhatnak, a kik az Eötvös-alap jótéteményeire az első pont értelmében jogosan igényt tarthatnak.

3. Tizenhat egyszáz forintos ösztöndíjra pályázhatnak akadémiákon, tanító- és tanítónőképző intézetekben, a középtanodák 4 felső osztályaiban, a polgári iskolák 5-ik és 6-ik osztályaiban tanuló azon növendékek, kiknek szüleik vagy övéik az Eötvös-alap intézménynek rendes tagjaiként az évi járulékokat pontosan beszolgáltatták. E pályázatból az ezen pontban fel nem sorolt azon tanintézetek növendékei sincsenek kizárva, a melyek tanulóiktól a fölvételnél megkövetelik, hogy a középtanodák vagy polgári iskolák négy első osztályából bizonyítványokat mutassanak fel.

4. A 4 egyszáz forintos és 9 ötven forint segélyösszegért folyamodhatnak azon keresetre képtelen szegény sorsú tanítók, tanítók özvegyei, árvái vagy keresetre nem képes nyomorék utódai, a kik az első pontban foglaltak értelmében az Eötvös alap jótéteményeit igénybe vehetik.

5. Az ösztöndíjakért folyamodók mellékelni tartoznak *a)* az 1882/3. tanévről szóló iskolai bizonyítványokat; *b)* a jelen tanévről szóló iskolai bizonyítványt s az illető tanintézet tanári karának ajánló levelét; *c)* származásukat igazoló anyakönyvi kivonatot; *d)* azon iskolai hatóságnak és tantestületnek avagy tan. egyletnek ajánló levelét, a melyhez szüleik tartoznak, illetőleg tartoztak; *e)* azon okmányt, mely igazolja, hogy övéik az Eötvös-alap intézményt rendesen fizetik. Ezen okmányért illetők egyenesen az

Eötvös-alap pénztárnokához, Őrley János igazgató úrhoz fordulhatnak. Az ösztöndíjakért folyamodók folyamodványaik beküldésére az illető tanintézet igazgatóságát kérjék fel.

6. A segélyösszegért folyamodóknak a következő okmányokat kell mellékelniök: *a)* Szegénységi bizonyítványt, az illetékes iskolai hatóságnak és valamely tanítói egyesületnek vagy testületnek ajánló levelét, az Eötvös-alapra történt fizetéseikről szóló okmányt, melyért az alap pénztárnokához fordulhatnak. A segélyösszegért folyamodók folyamodványainak beküldésére kérjék fel az illetékes egyházi vagy királyi tanfelügyelőségeket.

7. Alapszabályaink értelmében az Eötvös-alap ösztöndíjai és segélyösszegei a különben jogosultaknak nemzetiségi és felekezeti különbség nélkül fognak odaitéltetni f. évi junius 1-én III. egyetemes tanítói gyűlés végrehajtó bizottsága által. A folyamodók az eredmény felől haladéktalanul értesíttetni fognak az Eötvös-alap gyűjtő-bizottság elnöksége által.

8. Az Eötvös-alap jótéteményeiért folyamodók közül azok, a kik 1876-tól fogva rendesen befizették évdíjaikat, hasonló minősítvény mellett előnyben részesülnek. Ezen előnyben részesülnek azok is, kik az elmulasztott fizetéseket utólagosan legkésőbb f. évi április 1-ig pótolják.

9. Oly egyének, kik e pályázat kihirdetése után lépnek az Eötvös-alap intézményt fentartó rendes tagok közé, a jelen 1884. évben még nem számíthatnak az intézmény jótéteményeire.

10. Az Eötvös-alap intézménynyel szoros kapcsolatban álló egyezer forint Léderer Ábrahám és Őrley János-féle alapítványok egy évi kamatjait 50—50 forintot, a föntebbi ösztöndíjakért folyamodók közül azok fogják a jelen évben megnyerni, a kiknek azt az alapítók, az osztóbizottság javaslatának figyelembe vételével oda fogják ítélni.

11. A Békey Imre-féle 500 forintos alapítvány 30 forintnyi évi jövedelme fölött pedig az alapító levél értelme szerint úgy intézkedik az Eötvös-alap jótéteményeit osztó bizottság, hogy a segélyösszegekért folyamodók ügyiratait bemutatja Nsgs. Békey Imre kir. tanfelügyelő úrnak, a ki a folyamodók közül kijelöli azon

egyéneket, kik helyett az Eötvös-alap évdíjait a Békey Imre alapítvány jövedelméből fogja ezentúl az Eötvös-alap pénztára befizetni.

12. Azon esetben, ha az Eötvös-alap új alapszabályai f. é. május 10-ig a magas kormány által megerősíttetnek, az ösztöndíjak és segélyösszegek kiosztását f. é. aug. hónap 20. napján fogja a II. orsz. tanítói gyűlés által kiküldött Eötvös-alapügyi országos bizottság eszközölni.

*

Az ünnepet *Péterfy Sándor*, gyűjtő-bizottsági elnök rövid beszéddel zárta be. Meghatott szavakban fejezte ki köszönetét a jelenvoltaknak az ügy iránt tanusított érdeklődésükért s a fiatalságot Eötvös nagy eszméinek követésére, kartársi összetartásra s a nemes jótékonyság földjének szorgalmatos művelésére buzdította.

HÁZI ÁLLATAINK EREDETE.

(Második közlemény.)

A jelenleg élő különböző fajtájú lovak közvetlen őseire reá mutatni igen nehéz, mivel *Darwin* szerint is igen valószínű, hogy a különböző népek különböző fajta vad lovakat szelidítettek meg, még pedig mindenik a maga czéljainak megfelelőket választván ki. *Fitzinger* különben az állítja, hogy jelenlegi összes lófajtáink öt törzsapától származnak, nevezetesen az Aral-tó környékén vadon élő borzas *Tarpan-tól*, az állítólag Kabul és Afganistán lapályain száguldó *csupasz lótól (Equus nudus)*; a Norvegiától a chinai hegyekig mindenütt előforduló *gyors vagy könnyű lótól (Equus velox)*; a Közép-Európában otthonos *zömök lótól (Equus robustus)* és végre a *törpe lótól*. De alig férhet kétség hozzá, hogy a kitartó nemes arab ló, a délczeg andaluziai-, a gyorslábú angol versenyló, a mecklenburgi vaskos termetű teherhordó ló ugyanegy közvetlen őstől vagy legalább is egymással szoros rokonságban állott ősöktől származnak s mint azt már *Buffon* kimondta, csupán csak az éghajlati viszonyok, a táplálkozás módja, az embernek különbözőleg idomító hatása, vagyis *Darwin*-nal szólva: a természetes kiválásnak az ember által befolyásolt közreműködése folytán váltak egymástól annyira eltérőkké. Az 1535-ben alapított Buenos-Ayres város lakosainak a megalapíttatás után rövid idővel történt kivándorlásakor a gazdátlanúl maradt lovaktól származott s aztán a Rio de La Plata vidéken nagy ménesekben elvadúltan legelésző Mustang és Cimarro lovak igen szép példát nyújtanak arra, hogy a ló mily idomítható s mily változásokon mehet át a külbefolyások következtében.

4. **A szamárnak**, a büszke, délczeg ló ellentétének ősei épen oly messze vesznek el a távol ködében, mint a lóéi; sőt némi tekintetben a lónál nemesebbnek is mondhatnók, minthogy egyenes őseinek közel rokonai, a *Quagga* és *Zebra* már a miocczén korban ugyanazon fejlődési állapotban száguldottak tova Attika térein, mint a minőben Afrika pusztáin most. A jelenleg is élő vadszamár fajok közűl általában az *ázsiai vadszamarat* vagy *Kulánt* tekintik a mi szamarunk törzsatyjának, a mi annyival is valószínűbb, mivel kétségtelen, hogy a római sasok uralkodása idejében e faj az ismert világ legnagyobb részén már meg volt szelidítve. Ezen, már a szentírásban is többször említett állat a régi adatok szerint Kis-Ázsia, Sziria, Persia és Arábia pusztáin igen el volt terjedve s *Xenophon* az Eufrates környékén nagy mennyiségben látta, *Strabo*, *Varro* és *Plinius* pedig Kis-Ázsiából említik, mig *Marcellin* Kurdistanban ismerte. Miután azonban a különböző szamárfajok keresztezése kellő eredményre vezet, nem lehet azt hinnünk, hogy a házi szamárnak törzsatyja egyedűl a *Kulán*; hanem igen valószínű, hogy a szintén ázsiai *Dsiggetai*, az Észak- és Kelet-Afrikától Sudánig mindenütt előforduló *Homár-el-Wady* és *Homár-el-Atmur* fajok különböző keresztezésének eredménye. Ezt megerősíti az a körűlmény is, hogy mindenik igen könnyen szelidíthető, s hogy fogságban utódokat hoz létre. Afrikában például ma is fogdossák és szelidítik a vad *Homár-el-Atmurt* vagy tenyésztés, vagy pedig a házi szamárral való keresztezés czéljából; az ázsiai *Kulánt* pedig a persák szelidítik szintén hasonló czélból s bastardjaik mindig a nemesebb atyai tulajdonságokat öröklik. Ennek természetes következménye aztán az, hogy a persiai, az arábiai, a sziriai és az afrikai házi szamár sokkal nemesebb a közép- és északeurópainál.

E törzsfa míg egyfelől a házi szamár őseit mutatja, másfelől arról is felvilágosít, hogy a mi türelmes házi szamarunk ősei tulajdonképen csak keletről bevándorolt kalandorok, melyek új hazájukban nem nemesedtek, sőt az embernek méltánytalan figyelmetlensége miatt mindinkább elcsenevésztek.

5. **A disznó** már igen korán szerepelt földünkön, még pedig csaknem a jelenleg élő alakokban. A *Gaudry* által Pikermi mellett

talált óriás *vadkan*, mely az európai vadkannak egyenes őse gyanánt tekinthető, Attika mocsaraiban már a mioczén szak tartama alatt hűsölt a *Dinotherium* társaságában. A czölöpépítmények maradványaiban a közönséges európai vaddisznó mellett az úgynevezett *tőzegdisznó* is előfordúl, mely rokonságban állott Közép-Afrika különböző négertörzsei által még ma is szelidített kis vaddisznóval. a *sennári disznóval* s valószínű, hogy ez a kereskedelmi összeköttetés folytán került Európába. Különben a búvárok valamennyien abban a nézetben vannak, hogy házi disznónk ősét a közönséges vaddisznó és keresztezés útján a föld különböző részen ma is élő különböző vaddisznó-fajok képezték. Maga *Nathusius* is, ki különben, mint tudjuk, nem osztja azt a nézetet, hogy házi állataink megfelelő ősöktől származtak, a disznót igen helyesen vadősöktől származtatja, mert igen kevés áliat szelidíthető meg oly könnyen, mint a vaddisznó és különböző fajtái.

Az európai házi disznók különböző fajtái valószínűleg mind az európai vaddisznótól származnak és *Fitzinger* szerint két fő alakra vezethetők vissza, nevezetesen a *bodros* és a *hosszúfülű disznóra*. Az elsőtől a közép-európai, míg az utóbbitól az északeurópai disznófajták származtak. Az egyes fajták természetesen egymástól több tekintetben eltérnek, sőt még ugyanannak a fajtának több, egymástól eltérő alfajtáival is találkozunk. Legeltérőbb fajtákat és alfajtákat találunk különben az angol disznófajta között, főleg azért, mert az angolok a legmesszebb mentek a tenyésztés terén. A különböző fajták keletkezésére természetesen igen nagy befolyással volt és van az, hogy a különböző földrészekből hozott disznófajokat egymással keresztezték. A portugali házi disznót például az igen kövérré hízó *chinai disznó* bastardjának és utódjának tekinthetjük.

6. **A tulok**, mely házi állataink között hasznosság tekintetében legelső helyen áll, bár a harmad kornak már mioczén szakában legelészett Dél-Ázsia uratlan rónáin, mindamellett Európában jövevényképen csak a plioczén szakban jelenik meg első ősével, a *Bos primigenius*-szal s az ember megjelenésével csaknem egyidejűleg nyakába vette a jármot, a melytől megszabadúlni

többé nem tudott. Őseinek története szintúgy mint az emberé is csaknem elvész a messze homályban, sőt első pozitiv adataink csak a kőkorszakból erednek. Annyi azonban mégis bizonyos, hogy valamennyi tulokfaj ázsiai származású.

Az ó-kor népeinél a tulok mint házi állat igen fontos szerepet játszott, különösen a földmívelőknél, a melyek egyeseinél kiváló tiszteletben is részesült. Egyptom népe gyakran fordúlt imáival az ököralakú Apis istenhez s a fején ökörszarvakat viselő Isis istennőhöz s mindkettőnek ökröket áldozott. Lybiában megszelidítették ugyan a tulkot, de megölni nem volt szabad. A kelták a tulkot az istenség ajándékának tekintették. *Hügel* feljegyzése szerint Kasmir brahminjai előtt oly szent a tulok, hogy a ki egyet megöl, halállal lakol.

Az ó-ind mondák szerint a tulok az első teremtmény s a mennynek kapuit őrizi. Úgy látszik, hogy a «Bika», égboltunk e szép csillagcsoportja szintén e mondának köszönheti eredetét. Alig van nép, a melynek mondáiban a tuloknak nyomát ne találnók, a mi világosan arra mutat, hogy az a földön már igen korán meglehetősen el volt terjedve.

A jelenben ismert élő vad tulkok közűl a mi házi tulkunk ősének alig lehet tekinteni egyiket is s igen valószínű, hogy mint azt már *Cuvier* is kinyilvánította, az őstulok (*Bos primigenius*) volt az egyedűli ős, főleg miután annak kövült maradványai és a mi házi tulkunk csontjai között alig van valami feltünőbb eltérés. E feltevés ellen azonban némileg az bizonyít, hogy a házi tulok oly különböző földrészeken van elterjedve s nem valószínű, hogy az európai tuloknak jutott volna az a szerencse, hogy utódai az egész földet benépesítsék. De ez ellen szól az a körűlmény is, hogy az őstulok szarvai igen eltérnek a mi tulkunkéitól s hogy a különböző tenyésztett tulkok fajtái egymástól annyira eltérnek, miszerint lehetetlen annak okát egyszerűen a tenyésztésben keresnünk, hanem többféle ősre kell gondolnunk.

Igen valószínű, hogy minden földrésznek, minden tartománynak megvolt a maga tulka, melyek közűl egyik-másik a tenyésztés következtében fenmaradt, mig más része kipusztult

Az egyptomi emlékek között oly képek is vannak, a melyek ökörvadászatokat ábrázolnak s a szentírás több helyén van említés téve arról, hogy Sziriában és szomszédos tartományaiban a tenyésztett tulkok mellett vadtulkok is élnek, a melyek valószínűleg az őstulkok voltak. Különben a föld különböző részeiben ma is igen sok, különböző vadtulkot ismerünk.

Fitzinger a jelenben élő tenyésztett tulkokat hét fajra osztja, a melyek a következők: a *Zebu*, az *afrikai púpos ökör*, az *alpesi*, a *völgy-*, a *láp-*, a *pusztai* és a *skót ökör*. Ezek közül minket természetesen csak az európai fajok érdekelnek s így az indiai Zebut s az afrikai púpos ökröt figyelmen kívül hagyhatjuk.

Az európai házi tuloknak törzsfajai közül az *alpesi tulok (Bos alpium)*, mint azt *Fitzinger* megjegyzi, a hajdan Európa magas hegyeiben élő tuloktól származik és 18 fajtája él jelenleg, a melyek Svájczban, Tirolban, Stajerországban és a cseh hegyekben tenyésztetnek. Ide tartozik a berni alpok tulokfajtája is, mely az őshöz leginkább hasonlít.

A völgyvidéki tulok (Bos Taurus) tulajdonképeni hazája a hegyek völgye, de innen messzebb is elterjed. E fajhoz a legtöbb fajta tartozik, melyek alsó Svájczban, Badenben, Salzburgban, Karinthiában, Csehországban, Franczia-, Angol- és Spanyolországban honosak. Ide tartozik az Erdély hegyei között tenyésztett rövid szarvú, törpe tulokfajta is.

Az ingoványtulok (Bos Urus) törzsatyja az őstulok (Bos primigenius), mely még kétszáz év előtt élt. Az a körülbelől harmincz fajta, mely e fajhoz tartozik, Hollandban, Vendéeben, Bretagneban, Normandiában, Burgundban, Lotharingiában, Dániában, Oldenburgban, Holsteinban, Porosz- és Morvaországban, Ausztriában, Angolországban, Lieflandban, Svéd- és Norvégiában és végre Islandban tenyésztetik.

A pusztai tuloknak (Bos desertorum) tulajdonképeni hazája *Fitzinger* szerint Közép-Ázsia és Dél-Európa nagy síkságai, a honnan aztán messze nyugotra is elterjedt. Jelenben Mongol- és Tatárországban, Besszarábiában, Moldovában, Erdélyben, Magyarországban, Podoliában, Galiczíában, Szerbiában, Boszniában és

Dél-Olaszországban honos. Ezek között különösen a mi alföldi tulkunk egyike a legszebb fajtáknak.

A skót tuloknak (Bos scoticus), mely különösen Skóczia hegyes vidékein igen nélkülözhetetlen, őse a vad állapotban itt-ott vadkertekben ma is őrzött skót tulok volt, mely még a középkorban a London körüli erdőkben is gyakran előfordult.

7. **A bival** őseit Ázsiában kell keresnünk, hol már a plioczén korszakban szerepeltek. A legelső bivalmaradványokat e korszakból Indiában, a Nerbudda völgyében találták. Bár az eddigi adatok szerint kétségtelen, hogy a mi bivalunk ősei az Indiában még ma is vadon élő bivalok valának, még sem lehet egész határozottan eldönteni, hogy vajjon csupán az *Arna-bivalt* tartsuk-e annak, vagy még pár mást is? Hogy mily úton került Európába, bizonyosan még ma sem tudjuk. Annyi tény, hogy az ókor népei előtt teljesen ismeretlen volt és sem az egyptomi emlékeken, sem *Homeros*nál nem találjuk nyomait. Igen valószínű azonban, hogy a Persiának irányuló népvándorlás alatt hozták be. A mohamedánok terjeszkedése megnyitotta útját Sziriába és Egyptomba, míg végre 596-ban *Aigilulf* longobard király uralkodása alatt Italiába is eljutott. De úgy látszik, hogy igen lassan terjedt, mert a 18-ik század elején a Sicilián és Italián át utazó *Gilibald* útleírásában nem említi e helyekről, csupán a Jordán partjáról. Jelenben meglehetősen el van terjedve s hazája Hindosztán, Afghanistan, Persia, Arménia, Sziria, Palesztina, Törökország, Görögország, Magyar- és Erdélyország, Szerbia, Oláhország, Bulgária és a szomszédos tartományok.

8. **A házi kecske** legelső ősei valószínűleg szintén ázsiai eredetűek s a búvárok egy része a *Bezoárkecskét (Hircus Aegargus)* tartja annak, mivel a kettő egymáshoz igen hasonlít s csak szarvaik alakja tér el egy kissé. Ezt megerősítve hiszik az által, hogy a kettő keresztezése kellő eredményre vezet. A búvárok más része ellenben oda nyilatkozik, hogy házi kecskénk ősét több vadkecskefaj képezte s ezeknek többszörös kereszteződése folytán keletkeztek a jelenben élő különböző fajta házi kecskéink. Ez állítást bizonyára elég igazoltnak tarthatjuk azon szembetünő eltérés által,

mely például a mi házi kecskénk és az angora-kecske, nem különben a híres kasmir kecske között van. *Fitzinger* a különböző házi kecske fajtákat illetőleg szintén azt mondja, hogy azok több vadőstől származtak, a melyeknek ivadékai tulajdonképen 12 főfajhoz tartoznak. Szerinte a közönséges európai házi kecske, a berber-, a sudáni-, a laposszarvú , továbbá a törpe-, az angora-, a kasmir-, úgy szintén a borzas, a nepáli, az egyptomi, a mamber- és a thébai kecske, mindmegannyi külön fajnak tekintendő. Hogy a különböző népek a kecskét már igen korán megszelidítették és házi állat gyanánt tenyésztették, a különböző történelmi emlékek eléggé tanusítják. Az ó-egyptomi emlékeken t. i. ott láthatók a *púposorrú thébai kecskének* hű képei: a görög mythológia pedig szintén megemlékezik a kecskéről, még pedig igen fontos szerepet adva neki. A *Kronos* falánksága elől anyja által elrejtett Zeüs Kréta szigetén az Amalthea-kecske tejével él, mig felserdül. Ez adat ugyan csak a szabadröptű fantázia alkotása, mindamellett határozottan azt bizonyítja, hogy a görögök nagyon rég időktől fogva tenyésztették a kecskét, de némileg azt is bizonyítja, hogy a kecsketenyésztés Görögországba valószínűleg délről vagy keletről, tehát Afrikából vagy Kis-Ázsiából származott át. *Homeros* remek hőskölteményeiben a házi kecske szintén említve van, de hogy a különböző fajták közül melyik lehetett az általa ismert, eldönteni nem lehet; annyi azonban bizonyos, hogy az ő idejében Görögországnak különösen hegyes vidékein igen fontos házi állat volt. Ezt bizonyítja Odysseájának az a pár sora, hol *Telemachos* mondja, hogy Ithaka csaknem kizárólag kecsketenyésztésre való. *Aristoteles* pedig ismerte már a *mamber-kecskét*, mely azóta Aleppótól a föld különböző irányaiban szétterjedt.

Meg kell jegyeznem itt még azt, hogy mai nap a mi házi kecskénk nem egyedüli úr a háznál, nem egyedül ő házi állatunk e fajtából; mert a házi állattenyésztés fokozatos haladásával nálánál nemesebb, idegen származásúak is kerültek Európába. Igy például a selyemszerű, finom és puha szőrű *angora-kecskét* 1765-ben már behozták Spanyolországba, 1787-ben pedig Franciaországba s miután tenyésztése sikerre vezet, ma már Európa több vidékein

is meghonosították. A *kasmir-kecske* is tért foglalt már Európában a közönséges házi kecske rovására. E fajtát 1818 és 1819-ben hozták be Francziaországba s ott azóta meghonosult.

9. **A házi juhnak** származását még homály takarja. A búvárok egy része úgy vélekedik, hogy a házi juhnak őseit különböző vadjuhok képezték; mások abban a nézetben vannak, hogy azon ős, melytől házi juhunk származik, már a történelem előtti időkben kihalt vagy pedig teljesen megszelidíttetett. A legtöbb búvár egyetlen őstől származtatja a mi házi juhunkat, de aztán ez egyetlen őst illetőleg igen eltérők a nézetek. Némelyek a Sziberiában és Tibetben vadon élő *Argali*-t, mások a korzikai és szardiniai *Mouflont* vagy az észak-afrikai *Tetalt* tartják a mi házi juhunk ősének. Annyit azonban tudunk, hogy legelső nyomai Ázsiában mutatkoznak, hol igen valószínűen már a mioczén korban élt. A történelmi időkből fenmaradt legrégibb emlékek pedig azt bizonyítják, hogy már igen korán került az ember hatalmába. Az egyptomi, asszir és perzsa emlékeken a *kövérfarkú juhnak* képeit találjuk meg. *Rentimeyer* a svájczi czölöpépítmények között egy kecskeszarvú házi juh maradványaira akadt, mely a jelenben élő juhfajtáktól különbözött; de az Orkádok és Shetland sziget juhalakja, mely csaknem félvad állapotban él, hozzá nagyon hasonlít.

Naumann a starnbergi czölöpépítmények között ellenben az ott ma is tenyésztett házi juh maradványait lelte meg. *Homeros* Odysseájában a juh szintén szerepel; mert a Polyphemos juhnyájának nagy kosa menti meg Odysseust a Polyphemos haragjától. Bár a leírásból nem lehet meghatározni, hogy ez miféle juhfajta lehetett, de annyi bizonyos, hogy már a *Homeros* idejében igen elterjedt volt a juhtenyésztés, különösen a szigeteken. Az ó-szövetség könyvében tudvalevőleg a juh több alkalommal igen fontos szerepet játszik: megmenti Izsákot a feláldoztatástól és közreműködik Ézsau örökségének elvesztésénél.

Ismereteink jelen állásán alig kételkedhetünk abban, hogy néhány európai házi juhfajta a szardiniai és korzikai Mouflontól származott; *Blyth* nézete szerint azonban a mi házi juhunk ősét

Belső-Ázsiának még eddig ismeretlen valamely vad juhfajtájában kell keresnünk.

10. **A házi tyúk** legelső őseinek maradványai Ázsiából ismeretesek s az kétségtelen, hogy eredeti hazáját és őseit itt kell keresnünk. Minden adat oda mutat, hogy a tyúk Ázsiából került hozzánk; de behozatalának idejét mély homály fedi. Legelső nyomait a Krisztus előtti 6. és 7-ik évszázban találjuk az asszir emlékeken s hogy Kis-Ázsiában és Palesztinában igen korán el volt terjedve, a szentírás több helye is bizonyítja. *Darwin* szerint a 6-ik évszázat kell azon időnek tekintenünk, a melyben a házi tyúk Európaszerte elterjedt. Afrikában, nem különben Amerikában is csak újabb időben lett honos; de ma már minden néger kunyhó közelében látható. Törzsatyja kétségtelenül az indiai szigeteken, továbbá Elő- és Hátsó-Indiában vadon élő *Bankiva-tyúk*, mely *Darwin* szerint a valódi typusa a szelidített tyúkfajtáknak s valamennyi szerfelett különböző tyúkfajta a tenyésztésnek és a több irányú keresztezésnek eredménye.

11. **A galambok** őse a közönséges *vad- vagy sziklai galamb* volt s az az egymástól feltünően eltérő mindenféle galambfajta ez egyetlen ős ivadéka. A galambok különböző fajtái a legszembetünőbb példát nyujtják arra nézve, hogy az ember által befolyásolt természetes kiválás mily hatalmas befolyással van az állatalakok keletkezésére s *Darwin* maga is kiválóan tanulmányozta a galambok variálását a tenyésztés alatt. A galamb az ős korban megszelidítve még nem volt. *Homeros*nál sem találjuk nyomát. A lampsakusi *Charon, Herodot* előde azt mondja, hogy a marathoni csata előtt két évvel jelentek meg legelőször Görögországban a fehér galambok, melyek bizonyára nem voltak egyebek, mint a Kis-Ázsiából beszármazott házi galambok első szelidített ősei. Itáliába a házi galambok csak a Sziciliával folytatott élénk közlekedés alatt kerültek be s innen a római műveltség tova terjedésével terjedtek el egész Európában. Ezt igen szépen bizonyítja különben az a nagy hasonlatosság is, a mely a római *columba* név és más európai népeknek a galambot illető elnevezésében található.

12. **A házi kacsa és házi lúd** jelenleg is élő vad ősöktől

származik; nevezetesen a házi kacsa a *tőke-ruczától (Anas bochas)*, mig a házi lúd a *szürke lúdtól (Anser cinerea)* ered. Hogy e két állat mikor került házi állataink sorába, meghatározni nem lehet; történelmi adataink sem igen messze mennek. *Homeros*nál egyedül a házi lúd szerepelt. A rómaiak történetében is megtaláljuk a ludakat, még pedig fontos tényezőként. Ismeretes ugyanis, hogy ők mentik meg gágogásukkal a Capitoliumot Brennus seregei elől.

* * *

Az előadottakban megkisértettem, lehetőleg a tudomány jelenlegi adataira támaszkodva, körvonalozni házi állataink eredetét. Az adatok természetesen sok helyen még hiányosak s így az eredmény nem lehet minden tekintetben kielégítő; arról azonban határozottan meggyőznek, hogy házi állataink nem épen csak az ember egyenes hasznára teremtett lények, melyek az ember ótalma nélkül nem élhetnének, hanem oly alakok, melyek az embernél korábban léptek fel földünkön vad őseikkel s csupán a szelidítés következtében lettek házi állatokká. Az emberi befolyás, mesterséges válogatás és változott természeti viszonyok következtében állottak elő fajtáik. Bizonyitékai ezek annak, hogy az ember a saját létérdekében folytatott harcz sikerének biztosításáért nem csak belejátszik a természet működésébe, sőt leküzdhetetlen önzése által indíttatva az állatokat is oly mértékben megváltoztatja, hogy azok az ősöktől teljesen eltérőkké válnak. De bizonyítékai annak is, hogy a *Darwin* tanának, melyet különben igen sokan még ma is kárhozatra méltónak tartanak, nemcsak elméleti becse, hanem gyakorlati értéke is van; mert elveinek és tételeinek öntudatos és következetes szem előtt tartásával az ember gyorsíthatja a fajok kiválását, a meglevő régi állatalakokból teremthet oly újakat, a melyek czéljainak jobban megfelelnek s győzelmét a létért való küzdelemben teljesen biztosítják. S az erkölcsi ember e hódító küzdelmét annál jogosabbnak tarthatja, mert *Buffon*nal szólva: «az embernek az állatok feletti uralma, a szellem uralma a nyers anyag felett!» L'empire de l'homme sur les animaux est legitime; c'est l'empire de l'esprit sur la matière!

Dr. Daday Jenő.

KÖNYVISMERTETÉS.

I.

Kisfaludy Károly és Munkái. Irta Bánóczi József. I—II. kötet. Budapest. Franklin-társulat. 1882—1883. (A két kötet ára 4 frt 80 kr.)

Gyulai Pál nagybecsű tanúlmánya, a «Vörösmarty életrajza», fordulópontot jelöl irodalomtörténet-írásunkban. E mű szerzője megmutatta, hogy az irodalomtörténet írója csak félmunkát végez, midőn megelégszik az írók életrajzi adatainak összeállításával, munkáik időrendi felsorolásával, s az azokra okadatolás nélkül csak egyszerűen kimondott ítélettel; megmutatta, hogy mindehhez még szükséges az illető író lelki fejlődésének fejtegetése, környezetének és korának kellő megvilágítása s munkáinak részletesebb és behatóbb taglása.

Toldy Ferencz, kinek irodalomtörténetünk terén szerzett nagy érdemeit soha sem szabad elfelejtenünk, a dolog természete szerint nem tehetett eleget a föntebb kimondott kívánalomnak. Toldy először állított össze nálunk rendszeres irodalomtörténetet; neki irodalmunk összes mezejére ki kellett terjeszteni vizsgálódásait, s végezni mindenekelőtt az anyaggyűjtés fárasztó és sok időbe kerülő munkáját; nem csoda tehát, ha ő még nem mutathatott példát egyes részletek teljesebb kidolgozására s az írók jellemrajzának művesziesebb kidomborítására. E feladat megoldása a későbbi munkásokra várt. Valamint politikai történetírásunk terén Horváth és Szalay nagy műveinek elkészülése után álltak elő azon munkások, kik egyes részletek beható tanúlmányozását tűzték ki czélul, s forrástanúlmányok alapján egész monografiai irodalmat teremtenek, s így készítik elő nemzeti történetünknek a mostaniaknál tökéletesebb kidolgozását: épen így vannak hivatva a Toldy munkái

után fejlődésnek indúlt irodalomtörténeti monografiáink is arra, hogy egy, a mostaninál sokkal tökéletesebb nemzeti irodalomtörténetnek előmunkálatait képezzék... De nemcsak erre, hanem hivatva vannak már a jelenre is hatni: tisztázni a korok és egyének felőli nézeteket, javítgatni az irodalomtörténet tanítását; másrészt közelebb hozni a mívelt közönség elé a régebbi s már-már feledésbe menni kezdő írókat; táplálékot adni a fejlődő történeti érzéknek s erősíteni a nemzetiséghez való ragaszkodást.

Irodalomtörténeti monografiáink száma még nem nagy. Vörösmarty és Katona József kitünő életrajzai után már jóideje várjuk Gyulaitól a régóta megigért tanúlmányt Petőfiről és munkáiról. Gyulai követőinek és tanítványainak ilynemű dolgozatai közül leginkább kiválik *Závodszky* (Szécsy) *Károlynak* Bessenyei Györgyről 1872-ben megjelent, figyelmet érdemlő tanúlmánya s *Ferenczy Józsefnek* pályadíjat is nyert «Garay János életrajza» (1883). Kölcsey Ferencz és Kisfaludy Sándor élet- és jellemrajzára újabban hirdetett pályadíjakat az Akadémia.

Ide tartoznak még *Bánóczi József* jeles tanúlmányai Révairól és Kisfaludy Károlyról; s talán nem csalódunk, ha ezeket úgy a részletes és alapos kidolgozás, mint az író kritikai éles látása tekintetében mindjárt a Gyulai hasonlónemű munkái után sorozzuk.

Bánóczi, ki Révaijával 1879. akadémiai pályadíjat nyert, Kisfaludy Károlyról írt munkáját a Kisfaludy-társaság megbízásából készítette. E munka 2-ik, befejező, kötete a múlt év végén került ki a sajtó alól, s a két kötetet ez alkalommal együtt mutatjuk be olvasóinknak.

Már maga a kötetszám is sejteti, mily terjedelmesen van e tárgy földolgozva; s az alapos földolgozást mutatja az, hogy Bánóczi, vizsgálódásai körébe vonta egyebek közt Kisfaludy K.-nak írásban és nyomtatásban fönmaradt leveleit, az egykorú hazai folyóiratok, magyar és német lapok jókora tömegét; élénk levelezést folytatott Kisfaludy még életben levő rokonaival s ismerőseivel s alkalmilag élőszóbeli értesüléseket is szerzett tőlük.

Az I. kötet születésétől az Aurora megindulásaig, 1822-ig kiséri az írót. Tanúlása és katonáskodása idején gyorsan áthala-

dunk; már itt látjuk jellemének később határozottabban kifejlődő vonásait. Azután következnek a *hányatás évei*; a Bécsben tartózkodás, az olaszországi utazás, egész a Pesten való állandó letelepülés éveig, 1817-ig; közben tájékozást nyújt az író a bécsi színházi viszonyokról, német színműírókról, különösen Körnerről, aztán a bécsi műakadémiáról: mind oly tényezők, melyek költőnk fejlődésére ez időben nagy hatással voltak; részletezi festői működését s bemutatja első költői zsengéit; rajzolja az apa és fiú közötti végleges szakadást, s az anya pótlójának, a jó lelkű nénének, Trézsinek szíves gondjait. A következő fejezet, mely az *ifjúkori dolgozatokról* szól, röviden összegezi a magyar játékszín és drámaírás történetét Kisfaludyig, vázolja Pest társadalmi és nemzetiségi viszonyait századunk elején, s így megy át a «Tatárok» diadalára; következik «Ilka», «Stibor», a «Kérők», a «Pártütők» és «Szécsi Mária» méltatása; úgy itt, mint a későbbi színműveknél is összeállítja az író a cselekmény elég bő vázlatát, s némi részleteket szóról-szóra is idéz a fontosabb művekből; továbbá ott, a hol a dolog kívánja, fölkutatja s megjelöli a költő forrásait. Bezárja e fejezetet Kisfaludynak a bécsi Gaal Györgygyel való viszonya, mint a ki nagy hatással volt drámaírónk fejlődésére. E kötet utolsó fejezete tárgyalja Kisfaludynak a nyelvújításhoz való viszonyát s ezzel áttér az író az úgynevezett *műdrámákra*, azon tökéletesebb drámai műveire költőnknek, melyeken már meglátszik egyfelől a Gaal eszthetikai, másfelől a Kazinczy nyelvi hatása; ilyenek e kötetben «Kemény Simon», «Iréne» stb. Befejezi e kötetet Kisfaludy drámai tehetségének méltatása, s a közönségre való hatásának kimutatása.

A II. kötet elején Kisfaludy K. évkönyvével, az *Aurorával* foglalkozik a szerző. Ez évkönyvvel különösen a magyar nőkre akart hatni a szerkesztő. Azért bevezetőleg részletesen rajzolja e fejezet, milyen volt századunk elején a nőnevelés hazánkban s mik voltak akkor a női olvasmányok.* Azután látjuk az Aurora megindításának nehézségeit, a kiadói és szerkesztői terhes munkát; Kisfaludy, a mint ecsetjével is közreműködik alma-

* Ezt a fejezet a szerző szívességéből már folyóiratunk 1882. évfolyamának II-ik füzetében (86—92 l.) közöltük mutatványképen. *Szerk.*

nakja csinosítására, s a mint mind több-több írót, köztök nehány nőt is, megnyer annak részére; közbeszőve érdekes korfestő vonásokat találunk, pl. azon kor könyvárúsi viszonyainak s a hazafias kolportálásnak ismertetését. — A következő fejezet a *magyar romanticizmusnak* van szentelve. Előbb megismertet bennünket az író a német romanticizmussal, majd kimutatja a magyar romanticzizmusnak sajátos, a némettől eltérő vonásait. Aztán áttér Kisfaludy K. lyrai költeményeire s részletesebben foglalkozik népdalaival. Majd az akkori írókat s írói köröket mutatja be; bővebben foglalkozik Kisfaludy és Kazinczy egymáshoz való viszonyaival; rajzolja Kisfaludy Károly egyéniségét, s barátaira, az Aurora-körre, való hatását. — E kötet harmadik fejezete költőnk *vígjátékaival* foglalkozik. Előbb egy pillantást vet Kisfaludynak ez időbeli magán- és családi életére, azután szembe állítja komoly drámáit a német és franczia romanticizmussal, majd sorra veszi s behatóan elemezi egyes vígjátékait, végre vígjátékírói tehetségét méltatja. A negyedik fejezet Kisfaludy *prózai műveit* taglalja, azután ismerteti a neológia és orthológia azon időbeli utolsó csatáit s a nyelvújítás diadalát, mint a melynek kivívásában az Aurorának is jelentékeny szerep jutott. Befejezésül vázolja az író azon örvendetes lendületet, melyet társadalmunk s irodalmunk e század húszas éveinek vége felé vett; igen szellemesen összeköttetésbe hozza a romanticizmussal az Aurora korában fejlődésnek indúlt politikai, történeti, nyelvészeti, kritikai, irodalomtörténeti stb. irodalmunkat s a költő halálával befejezi a róla írt terjedelmes monográfiát.

E vázlatból láthatjuk, mily kimerítően dolgozta fel Bánóczy felvett tárgyát. S meg kell még jegyeznünk, hogy munkájában Kisfaludyról sok, eddigelé ismeretlen adatot közöl, s Toldynak nem egy adatát megigazítja. Így pl. Toldytól egészen eltérőleg állapítja meg Kisfaludy élettörténetének azon részét, mely a katonáskodás abbahagyásától Pesten való végleges letelepüléseig terjed. Toldy ugyanis meglehetős határozatlanúl így adja elő költőnk élete ezen szakaszának történetét (l. «Magyar költők élete, II. kötet): «Az 1811—12-iki telet Farkas Gábornál (a sógoránál) töltötte, azután

Bécsbe ment, hol *nehány évig* ecsetje után élt. De sanyarú sorsa *végre* elűzte Bécsből, s egyszere mind rokonai, mind ismerősei szeme elől *nehány évre* eltűnt. Bujdosása ezen idejét meglehetős homály borítja, minthogy ő arról, mint általában hazáján kívül leélt viszontagságos éveiről csak ritkán ejtett nehány szót; annyi mégis bizonyosnak látszik, hogy Németországot, Svájczot, Franczia-Olaszországot egész Rómáig, többnyire gyalog, bejárta.» Bánóczi ezzel szemben, különösen Kisfaludy levelezéseiből kimutatja, hogy a bécsi húzamos időzés 1712. febr. havától 1815. nyaráig terjed. Ekkor kezdődik úgynevezett *bujdosása*, mely legfölebb 11—12 hónapig tartott s bebizonyíthatólag csak Olaszországra terjedt ki. — 1816 nyarán költőnk már ismét Bécsben van, a tél egy részét Pozsonyban tölti, s innen 1817 elején Pestre teszi át állandó lakását.

De nemcsak új adatok közlése, hanem Kisfaludy költői munkásságának részletes kritikai elemzése is jeles oldalát képezi az itt ismertetett munkának. Bánóczi ítéleteit eszthetikai tanúltság és kritikai éles látás jellemzi, nem hiányoznak előadásában a szellemes ötletek sem; de hiányzik előadásából mégis valami, a minek megléte nagyban emelné munkájának ha nem is értékét, de mindenesetre — hatását. Ritkán találjuk e gondosan kidolgozott monografiában azt, a mi az olvasónak nemcsak eszéhez hanem szívéhez is szólna; azt a lelkesültséget, mely a biráló ész által megállapított szigorú okoskodásokat is áthathatja oly irónál, ki tárgyát nem mint külsőt tekinti, hanem meleg érdeklődésénél fogva azzal egészen egygyé tud lenni. Az előadás e ridegsége különösen kitetszik az 1-sö kötetben, hol a szigorú birála világánál már-már aláhanyatlani látjuk költőnket arról a magaslatról, melyre őt lelkünkben a hagyományos fölfogás helyezte; azonban a 2-ik kötetben már a tárgy maga is lendületet ad az életrajzíró lelkének, s nem egyszer föltaláljuk az előadás azon meleg hangját, mely után az első kötetben oly igen vágyódtunk. Ha még kifejezést adok annak is, hogy az olvasó élvezetét néha-néha megzavarja egy-egy homályos, s néha ismét egy-egy kevéssé magyaros kifejezés: ezzel elmondtam e munka ellen való kifogásaimat.

Bánóczi munkája, mindent összefoglalva, igen érdekes, tanúlságos olvasmány és becses munka. Azok, a kik nemzetünk legújabb történetének úgynevezett «*reformkorszaka*» iránt érdeklődnek, s ki ne érdeklődnék az iránt?; a kik szeretnek foglalkozni nemzetünk mívelődés-, s közelebbről irodalomtörténetével; a kik irodalmunk most már terebélyes fájának első életerős megeredését óhajtják részletesen szemügyre venni: azok haszonnal és élvezettel fogják e köteteket áttanúlmányozni.

II.

Miket ne olvassuk? Irta *Székely János*. Kolozsvár, Stein János bizománya. 1884. VIII+72 kis 8 adr. lap. Ára 30 kr.

E kis füzetben *Székely János* kolozsvári néptanító a külföldi, különösen franczia rémregények s általában erkölcsrontó olvasmányok ellen kél ki, melyeknek jelentékeny része, önző vállalkozók üzérkedése folytán, magyarra is át van fordítva, s folytatja romboló hatását különösen a kevésbbé műveltek s az ifjúság körében. Székelynek, ezen igen helyén való felszólalásra Kossuth Lajosnak egy levele adta az ideát, a ki nem régiben a Petőfi-társaság titkárához, Szana Tamáshoz, írt válaszában hathatós szavakban rámutat azon veszélyre, mely nemzeti jellegünket a külföldi divatos irodalom termékei részéről fenyegeti. Kossuth csak általában jelzi e bajt, s óhajtásként mondja, hogy szükséges lenne az olvasó közönség tájékoztatása végett ez ügyet részletesen meghányni-vetni, s lehetőleg egytől egyig kijelölni azokat a veszélyes könyveket. Ha irodalmi vezérférfiainknak nem volt idejök e tárgygyal foglalkozni, mondja Székely, ő, az egyszerű, névtelen közkatona próbálkozik meg szembe nézni e kérdéssel. — Mindenekelőtt bőven fejtegeti az ilyes könyvek erkölcsi romboló hatását, azután megkisérti összeállítani e mételyterjesztő könyvek katalógusát, s végre a terjedő bajnak társadalmi úton való orvoslásáról ád jóakaró tanácsokat: Meg kell bélyegezni e könyveket azok előtt, a kik ez ügyben ítélni nem képesek, s a kik azt hiszik, hogy a mit nyomtatva látnak, az mind kifogástalan. Ezért az olvasó-egyesületek vezetőihez, azután a tanító-egyesületekhez, lelkészekhez, tanárokhoz, néptanítótársaihoz stb.

fordúl, hogy tegyék meg ez ügyben szent kötelességüket; kéri az illetőket, hogy magán- és hivatalos összejöveteleik s érintkezéseik alkalmával vegyék fel megbeszélendőik sorába ez ügyeket is; használják fel a rendelkezésükre álló erkölcsi fegyvereket, az erkölcsi presszió minden eszközét a rossz könyvek s azok olvasói ellen.

Székely felszólalását teljes mértékben helyeselnünk kell. Ideje közös akarattal oda hatnunk, hogy a magyar nép józan eszét ne szédítsék meg azok a Ponson, Montépin, Kock, Féval stb. stb-féle férczregények, melyek a kölcsön- és olvasókönyvtárak, meg a Skultéti Jozefák, és mostanában gyorsan szaporodó ragadós kolportálók révén az országot a fővárostól le az utolsó falúig annyira elárasztották, s melyeket mohón nyel a mind jobban-jobban szaporodó s legnagyobb részt kritikátlan olvasóközönség, s a melyek kezdik nemzeti irodalmunk remekeit is háttérbe szorítani.

Szerzőnk nem csupán az ifjúságra nézve tartja e könyveket veszélyeseknek. Természetes, hogy ha a felnőtteknek sem ajánlhatók, kétszeresen óvnunk kell tőlük az ifjúságot. Sőt az ifjúságra való tekintettel hazai szépirodalmunk termékeit is osztályoznunk kell; mert nemzeti szellemben írt s jobb magyar regényeink közt is nagy számmal vannak olyanok, melyek nem valók a serdülő ifjúság kezébe, mert képzelő erejét túlcsigázzák, s a növendéket testileg-lelkileg megronthatják. Székely kis füzete a kérdésnek ez oldalával nem foglalkozik, mert az író első lépésnek az idegen regények szemügyre vételét tartja.

Székely könyvecskéjét egy elterjedt napilapunk rendkívül veszélyesnek tartja, mert ifjúságnak megismeri belőle a tiltott gyümölcsöt, mely után, éppen mert tiltott, annyival jobban fog áhitozni. Erre csak azt mondhatjuk, hogy Székely nem az ifjúságnak írta e könyvet; aztán meg azt, hogy azon lap véleménye szerint a nevelésben a tiltást nem lehetne alkalmazni, s szerinte a X. parancsolat arra szolgálna eszközül, hogy belőle az ott tiltott bűnöket megtanúlják.

Hogy Székely kartársunk egészen helyes úton jár könyvecskéjével, erre nem hozhatnék föl meggyőzőbb bizonyítékot, mint országunk kormánya bölcs vezetőjének, *Tisza Kálmán* miniszter-

elnöknek f. évi jan. 16-án az országgyűlésen kifejezett nyilatkozatát. Ez ülésen ugyanis Irányi Dániel színházaink erkölcsrontó előadásait hozta szóba, s Tisza Kálmán, mint belügyminiszter, Irányinak válaszolván, többek között ezeket mondta: «Bármily rosszak is az ilynemű (színházi) előadások; bár sokat tehetnek egyes fiatal leány vagy fiú erkölcsi érzületének megrontására: nagyon kis arány az, a melyben ezek hatnak, szemben a — hála Istennek — legnagyobb részben *külföldi irodalom megmételyező hatásával*, a mely a szobában a rejtekhelyen mérgezi meg a fiatalságot. — — — Azon könyvek sokszor még magának a család fejének erkölcsi érzését is megmételyezik a műveletlennebbeknél.» Hozzá tette aztán, hogy nem lát módot arra, hogy e regényirodalmat politikai úton kitiltsuk hazánkból.

De mégis van egy út, a melyen gyöngíthetjük e könyvek rossz hatását: a társadalmi ellenhatás útja. Ezért tartom én alapjában helyesnek Székely szózatát; habár nem írnám alá kivétel nélkül azt mind, a mit mond, s habár néhol előadásának hangját (pl. midőn az «István bácsi» naptáráról szól) nem helyeselhetem s épen nem tartom olyannak, mint a melylyel ez ügynek használna.

A kis füzetet, mint gondolatébresztőt, ajánlom azok figyelmébe, a kikhez intézve van. Befejezésül még csak annyit, hogy mi tanítók az *iskolában* is, kivált felsőbb osztályokban, közreműködhetünk e baj orvoslására a jó ízlés fejlesztése, az olvasási kedv irányzása, a komolyabb irányú és magvasabb olvasmányok kijelölése és megkedveltetése által.

Komáromy Lajos.

NŐNEVELÉS, NŐKÉRDES.

(LAPSZEMLE.)

A «*Magyar Philosophiai Szemle*» ez évi I. füzetében (19—45. lap) Dr. *Bihari Péter* folytatja «*A nő*» című czikkét. E második közleményben azzal foglalkozik a tudós szerző, hogy mivé tette a nőt a történeti fejlődés. Vizsgálja, hogy milyen helyet foglalt el a nő a családban, a társadalmi életben és a közpályákon a legrégibb időktől kezdve egészen napjainkig. Czikke rendkívül gazdag jellemző történeti adatokban, de egyúttal olyanokban is, a melyek épen nem jellemzők s a kérdésre nézve nem fontosak. Szívesen elengednők az adatok eme sokaságának akár felét is, ha a szerző e helyett nagyobb gondot fordított volna az adatok rendezésére, összefoglalására s az egyes korok jellemzésére — szóval azokra a dolgokra, a mik nélkül a nő történeti fejlődésének tiszta, világos képét nem adhatta. Le kell mondanunk arról, hogy a terjedelmes értekezés összefüggő kivonatát adhassuk. Terünk szűk volta arra kényszerít, hogy csupán ama helyek kiemelésére szorítkozzunk, a melyekben a szerző a világtörténet legkiválóbb népeinél s legfontosabb korszakaiban jellemzi a nő helyzetét. Mellőzzük tehát mindazt, a mit a mai vad népek családi s házassági viszonyairól s e viszonyok közepett a nőről mond. Ismertetésünket ott kezdjük, a hol a *görög* nőt jellemzi.

«Valódi otthona, — úgymond — a hova a férj a világi gondok elől menekül, a görög nőnek nem volt. Lakosztályában, hol leányaival, még föl nem serdült fiaival és cselédjeivel élt, csaknem elzárva volt, melynek küszöbét átlépni egy tisztes nőnek a törvény és szokás csak bizonyok esetekben engedte meg; ilyenkor mindig egy szolganő kisérte. De hibáznánk, ha a női lakosztályban folyó

életet a háremi élettel vennénk azonosnak. A görög nő a házban *úrnő* volt s tisztelve mindenkitől; a törvény és a férj védte becsületét. Az, a mit a társadalom s férje követelt tőle, a *hűség* volt — s nincs okunk hinni, hogy boldogtalannak érezte volna magát. Mint leány az anyai szobában növekedett s anyjától taníttatott némi elemi ismeretekre: az vezette be a háztartásba, a kézimunkába s az öltözködés titkaiba. A külső világgal, különösen a másneműekkel minden szabad összeköttetés el volt tiltva; még a vallási ünnepeken is csak leánytársaival vett részt.... A férfi nem találta magát otthon s miután a nők úgy szólván semmi nevelésben sem részesültek, a műveltség is elválasztotta őket. Annál több vonzóerőt gyakoroltak a férfiakra a többnyire idegen *szabad hölgyek* (hetérák), a kik a csábítás művészetét értették s a kik közül többen a tudományokban is jártasságot szereztek maguknak. — Athéne legkitünőbb férfiai nem tartották méltóságukon alattinak e nőkkel nyilvános viszonyban lenni, noha a közvélemény a nők emez osztályát elitélte.... Egészen más volt a *spártai nők* neveltetése, mint az athéneieké, habár a czél itt sem a nőnek mint ilyennek kiképzése volt, de mint erős fiak leendő anyjának. — E czélra állami költségen «gimnasztikai tanfolyamot» kellett végezni a leányoknak is. Egy külön gyakorló helyen életkoruk szerint különböző csapatokban gyakoroltattak a járásban, szökdelésben, futásban, birkózásban, ugrásban, dárdavetésben stb. A mellett taníttattak énekre is s némely ünnepen együtt tánczoltak és énekeltek az ifjakkal. E férfias nevelés daczára a spártai nők ragaszkodó feleségek és jó házi asszonyok voltak.» A művelt görög ember felfogását a nőről a leghivebben jellemzik a következő szavak, melyeket Xenophonnál egy fiatal férj intéz nejéhez: «a te feladatod, hogy mint házi nő a méhkirálynőhöz hasonlíts s mint ez, őrizd te is a ház belsejét, oszd fel a munkát és foglalkozást szolgáid között s az így szerzettel takarékosan bánj s különösen ügyelj arra, hogy minden a maga helyén legyen. Ha még ehhez hűséget tanusítasz irántam s szeretetet gyermekeid iránt, akkor én belőlem a legodaadóbb rabszolgádat csinálhatod s nem kell félned, hogy idős korodban nem épen úgy, sőt még jobban fogsz becsültetni.»

«Mint *a római nép maga, úgy a nők helyzete* is sokban különbözött a görögtől. A nő iránti tiszteletét fejezte ki a római alkotmány azzal, hogy a családi tűzhely istennőjének, Vestának papnőivé tette s ha egy ily nő az utczán ment, a legfőbb hivatali méltóság jelvényét meghajtották előtte s ha egy elitélt bűnös hozzá menekült, fölmentetett . . . A római nő is szövéssel-fonással s a konyha felügyeletével töltötte idejének java részét; de a római nő szabadon járt kelt, jelen lehetett ama beszélgetéseknél, melyeket férje közügyek felett barátaival folytatott; sőt részt vett a házánál történt vendégségekben is. A római matróna nyilvános helyeken nagy tisztelet tárgya volt: a férfinak ki kellett előle térnie s illetlen beszédek vagy szemérmetlen magaviselet egy asszony iránt a legszigorúbban büntettetett.» A nők eme tisztes családi és társadalmi állásának megfelelő volt a szigorú házassági jog, a mely a házasfelek elválását meg nem engedte s míg egyfelől a nőt biztosította, másfelől őt a férj hatalma alá rendelte. Mindez teljesen megváltozik Róma világuralomra jutása idejében és a császárság korában. «A világ urai most orgiáikban tettek túl a mult és jövő minden népein. E szemérmetlen kicsapongásoknak első következménye volt a családok romlása, idegenkedés a nősüléstől, mely ellen hiában hoztak szigorú törvényeket. De épen az erkölcsi romlottság ez árjában ment át a nők helyzete gyökeres változáson — nevezetesen a császárság idejében. A nászajándék kivételével, a mely a férj tulajdonába ment át, minden magával hozott vagyon felett szabadon rendelkezett a nő, valamint a fölött, a mi később atyjának vagyonából örökségképen szállott rá. Ezzel a család a férj régi korlátlan uralma helyett az egyenjogúság alapjára lett fektetve. Ennek megvolt ugyan a maga jó következménye a nő tisztelt társadalmi állására nézve, de megvolt a maga rosz hatása is: a nők esztelen pazarlása és fényűzése meg a házassági kötelékek meglazulása s az elválások gyakorisága. Hieronymus említ egy nőt, a ki huszonharmadikszor ment férjhez egy olyanhoz, a kinek ő huszonnegyedik felesége volt. Ez általános erkölcsi bomlásban sem veszett azonban ki a női erény. Sőt feláldozó szeretetüknek ép e korszak mutatja legfenségesebb példáit ugyanott, a hol a

Messalina-féle szörnyegetek nagy számmal fordultak elő... De azért Róma a legnagyobb kicsapongások városa maradt mindaddig, mig a kereszténység új szellemet s a népvándorlás új vért nem hozott a birodalomba.»

«A *kereszténység* az egyetemes testvériség elveinél fogva, a mint hivatva volt, a népek és osztályok közt levő válaszfalakat ledönteni, úgy kellett közelebb hoznia a férjet a nőhöz s a gyermekeket a szülékhez. A családi életre azonban nem hatott mindjárt emelőleg. A nők sorsa épen nem javult a középkor első századaiban; ellenkezőleg mindinkább közeledett ama szolgai alárendeltséghez, melyben a nők műveletlen vagy félművelt népeknél voltak.» A papság által terjesztett aszketikus szellem, a szerzetesi élet, a papi nőtlenség és a hűbériség nyers egyoldalúsága egyaránt nyomasztólag hatottak a nők helyzetére, mig a lovagiság föltámadásával a régi végletből újba nem csapott át a közszellem. «A női báj iránt most nyilt fel a férfiak szeme s a műveltség (mert csak előkelőkről van szó) oly tulajdonokat mutatott a nőben, melyeket addig nem ismertek benne. Két-égkívül nemcsak a hűbéri kor erőszakosságai sorakoztatták a jobbakat a gyengéknek, a *gyönge neműek* s a női becsületnek védelmére, hanem az «istenanya» kultusza is befolyással volt arra, hogy a nőben valami magasabbat, eszményit, imádni valót lássanak... Provenceban és Normandiában fejlettek ki először a lovagi élet formái s innen terjedtek el különösen a keresztes hadjáratok alkalmával más országokba, más népek közé is. Alapjában ez a lovagélet nemcsak költői és regényes, hanem nemes is. A nő a férfi védangyalává lett, ki a hitért, a jogért való harczra bátorította őt s megkövetelte tőle a tiszta életet. Először történik, hogy a nő védő, irányadó szerepre hivatottnak elismertetik s a lovagifjak nevelését a várúrnőkre bizzák. A leányok nevelése szintén nem szorítkozik csupán a háztartásra, fonásra, hímzésre, ruhakészítésre, hanem korán megtanítják írni, olvasni, hogy a szobájában levő dalkönyveket, költők műveit s történeteket olvashassa. Tanulnia kellett ezen felül éneket és zenét (hárfa, lant, hegedű) s franczia nyelvet, néha latint is. Ez időtől kezdve kerülnek ki nők közül is írók. S ez a leánynevelés ellentéte

volt a zárdainak; néha többen együtt neveltettek egy-egy grófi vagy herczegi családban, de gyakran megfordultak a társaságban s a fínom modort gyakorlatból tanulták meg... De a lovagkor is elfajult s ha a nők bizonyos tekintetben nyertek is vele, vesztett a közerkölcsi érzület s a nőkre nézve is visszahatás állott be.»

«*A reformáczióval* új korszak veszi kezdetét a nők helyzetében is... A reformáczió emanczipálta a nőt s az egyén jogainak visszakövetelésével hadat izent nemcsak a politikai zsarnokságnak, de az apai és férji önkénykedésnek is. A miről középsorsú családoknál addig szó sem lehetett — hogy a leányokat is *iskoláztatni* kell — azt mindjárt az első reformátorok sürgették s bár aránylag kevesebb oktatásban részesültek a leányok s bizonyos előítélet azok *rendszeres* taníttatása felől a jelen századig fentartotta magát, de ki lehet mutatni, hogy a nők neveltetésére az a verseny is jótékonyan hatott, mely a kath. és prot. felekezetek közt az iskolák állításában s a nők vallási nevelésében támadt. A gondosabb oktatás, melyben kivált a tehetősebbek leányai részesültek s a szabadabb szellem, mely az új korban a társadalom minden rétegét áthatotta, a nőknek mind nagyobb tért nyitott úgy az anyagi, mint a szellemi munkásság terén.»

Nagyon sajnáljuk, hogy szerző az utóbbi két század e nembeli fejlődését csak futólagosan tekinti át s aránylag igen csekélyke helyet szentel számára különben terjedelmes értekezésében. — A franczia udvar hölgyeit, a párisi szalónokat megemlíti ugyan, de ezzel alig ért el többet, mint azt, hogy csak annál jobban érezteti velünk annak hiányát, a mit elhagyott. De ovakodunk a birálattól, a mely e rovat alatt nem tisztünk, s azzal vetünk véget ismertetésünknek, a mivel szerzőnk is befejezi a maga czikkét. «Arra, hogy a nők a jelen században — úgymond — mind több tért foglaljanak el a férfiaktól s magukban és prókátoraikban igények támadjanak, hogy egyáltalában minden tért — a politikait sem véve ki — meg kell velük osztani: igen sok körülmény működött közre. Mindenekelőtt a franczia forradalom, mely a nők egyenlőségét épen úgy kimondotta, mint a hogy polgárrá egyenlősítette az arisztokratát és napszámost. És ha a reakczió a forra-

dalom egyéb eszméi mellett a nők egyenjogúságát sem fogadta el, mint elv megmaradt az tovább s mind szélesebb körökben hódított A törvényhozások minden művelt államban biztosították a leánynak a fiuéval egyenlő örökösödési jogát s igyekeztek a gyenge nőt az erősebb férfi ellen védelem alá fogni... A nők sorsának javulására sokat tett az értelmi műveltséggel együttjáró helyesebb megitélése a nő képességeinek s ha nem is általánosan, de némely országokban legalább az emberies szellem terjedése. Ennek lehet tulajdonítani, hogy a húszas évek óta a sajtóban, társulatokban, törvényhozási termekben egyik leghevesebben vitatott tárgy a nőkérdés, s míg azelőtt a nőknek inkább csak elemi képeztetéséről gondoskodtak, azóta felsőbb leányiskolák is állíttatnak... Az iparszabadság mind népszerűbbé váló eszméje is kedvezett a nőknek s új kereseti pályákat nyitott meg előttük. A kereskedés világforgalmi jellege s az árúknak nagy mennyiségben és bő sokféleségben gyártása tette ezt szükségessé s a női munkáskezeknek a férfimunka felett nagy előnyük volt az olcsóság. De nemcsak a gyárakban, a kereskedésben s különböző iparágakban is találtak a nők munkakört: magasabb iskoláztatásuk képesekké tette őket a szellemi téren is versenyre szállani a férfiakkal.» — A szerző ítéletét a nőügyről, melyet a történeti fejlődés alapján egy következő czikkben fog elmondani, érdeklődéssel várjuk s annak idején ismertetni fogjuk.

*

A «*Felsőmagyarországi Nemzetőr*» f. é. január 15-én megjelent II-ik száma *Rissányi József*-től egy ily című czikket közöl: «*Tanítónők a felvidéken.*» Bármennyire tiltva is van a tanítónak — így szól a czikk írója — a politikával való foglalkozás, az oly helyeken, hol a magyar idegen ajkú s hozzá még vele nem igen rokonszenvező nép között van, ezt neki tennie mégis kötelessége. Természetesen nem szabad a politikai pártok küzdelmébe elegyednie, hanem meg kell maradnia amaz általános keretben, melyhez képest semmi egyéb czélja ne legyen, mint a népet a magyar nemzet iránti testvéri szeretetre, a magyar haza iránti őszinte ragaszkodásra tanítani és minden ezzel ellenkező befolyástól, vélemény-

től megóvni. S ha valahol, úgy a felvidéken bizonyára elegendő a szükség és az alkalom ennek gyakorlására. Vannak községek, eltemetve a hegyek közt, hol a tanítót kivéve, a korcsmáros s egy-két mesterember képezi az egész intelligenciát, a hová még alig hatott be a műveltségnek egy-két sugara s a hol a nép még vakon indúl az első után, a ki vezetésére ajánlkozik. Vannak más községek, a hol talán már nagyobb a kabátos emberek száma; de a kik olyanok, hogy inkább rosszra tanítják a népet mint jóra s a kik befolyásukat mindenre képesek felhasználni, csak a haza javát czélzó ügyek előmozdítására nem. Több ily természetesen csak egy iskolával s egy tanerővel biró helyen az utóbbi időkben tanitónők alkalmaztatnak. Pedig hogy ez — legalább rövid időre — így ne legyen, fontos érdekünk. Miért? igen könnyű belátni. A panszláv izgatók mindinkább kénytelenek visszahúzódni a városokból, a közlekedés főbb pontjaihoz közel eső községekből s a világtól elzárt helyeken vernek tanyát, hogy ezeknek teljesen magukra hagyott lakosságát megmételyezzék. S ezt a czélt az említett helyeken könnyen elérhetik, ha nem gondoskodunk róla, hogy oda hazafias férfitanítók juthassanak, mert egy nő ily törekvésekkel szemben soha sem tehet annyit mint egy férfi. Amannak a külvilággal s különösen a férfiakkal alig van alkalma társalgásba bocsátkoznia; gyakran pedig alig tudja mi történik körülötte s legfeljebb a növendékektől hallott egy-egy nyilatkozatból, a magyar nyelv iránti ellenszenvből tapasztalja csak, hogy még az iskolát is gáncsolják törekvésében s veszélyeztetik eredményében. Amaz, ha ismeri is az egyéneket, a kik annak az iránynak ellenségei, a melynek ő útját egyengeti, mint magánosan álló nő nem érez magában elég erőt nyiltan fellépni ellenük s a nagy közönség előtt lerántani álarczukat. Egy férfi nemcsak hogy biztos tudomást szerezhet magának a község gondolkodásmódjáról, megismerheti annak vezetőit, alkalmat kereshet azokat a hazafias úton megtartani stb.; hanem hamarább megvan a bátorsága arra is, hogy az ily hazaellenes elemekkel szemben a nyilvánosság előtt is fellépjen. A felvidék minden zugában a vidék viszonyait teljesen ismerő, tettleg küzdő őrszemekre van szükségünk; ilyenek azonban, legalább

egyelőre csak a férfitanítók lehetnek. Ne értse félre senki e fejtegetésemet; nem a tanítónők iskolai működése ellen szól az. Annál kevésbé akarnám pedig használhatóságukat kétségbe vonni, mert magam is meggyőződtem, hogy sok helyen gyönyörű előmenetelt mutatnak föl. Csak oly helyeken, a hol a tanításon kívül egyéb, hazafias feladata is van a tanítónak — olyan feladata, melyet nő nem teljesíthet, legalább nem úgy mint a férfi — férfitanítókat óhajtanék. A hol nincs mit tartani attól, hogy a nép félrevezethető vagy elámított, a hol a tanítónőn kívül ha csak egy férfitanító is van alkalmazva: az olyan helyekre az én óhajtásom nem vonatkozik.»

*

A «*Felső nép- és polgáriskolai közlöny*», *1. és 2-ik számában* (Január 15. és február 1.) *Péterfy Sándor ír* «*Polgári- és felső leányiskoláinkról a nemzet érdekeinek szolgálatában*». Vizsgálat alá vetvén amaz akadályokat, a melyek nevezett leányiskoláink sikeres működésének utjában állanak, részletes útmutatásokat ad arra nézve, hogy épen a nemzeti érdekek szempontjából mire kell az egyes tárgyak tanításánál a súlyt fektetni. A terjedelmes czikk reprodukálása helyett közöljük ama két helyet, a melyekben a szerző a magyar nyelv s irodalom és a természettudományok tanítására vonatkozó nézeteit összefoglalja: «Akkor szolgálják leányiskoláink a nemzeti érdekeket *a magyar nyelv s irodalom tanítása körül* igazán, ha megszerettetik növendékeikkel a remekírókkal való foglalkozást, ha nem gyötrik el lelküket oly ismeretek erőltetésével, a melyeknek felfogására még képtelenek s ha a magyar nyelvtani és olvasási órákat oly módon tudják betölteni, hogy azokra mint a legnemesebb élvezeteket nyújtó órákra örömmel visszaemlékezzék a serdülő leányka még matróna korában is». — «Oly módon kell a *természetrajzi, természettani és vegytani* ismereteket nyújtanunk, hogy ezek által a leánykák voltaképen az embert s annak szervezetét ismerjék meg közelebbről s ezeknek ismerete által képesekké tétessenek arra, hogy a családban az egészségügyi rendőri tisztet teljesíthessék. A nemzet jólétéhez, a haza hatalmához a legbiztosabb út az, hogy minden családanyát képessé tegyünk

a családtagok egészségének, testi jólétének gondozására. Száz orvos sem tudja jóvá tenni azt, a mit egy családanya e tekintetben elrontott. Minél tökéletesebben megismerik a nők, hogy mi alkalmas a családtagok testi jólétének előmozdítására, megóvására és helyreállítására, annál könnyebben czélt érhet az állam közegészségügyi hatósága... Nem az a fődolog p. o. a sertés ismertetése alkalmával, hogy hány foga van a sertésnek és hogy milyenek azok, annak tudása sem, hogy a sertés lábának a szerkezete egészen más mint a kutyáé; hanem az, hogy megtanulják leányaink azt, minő hatással van a sertéshús és zsír élvezése az emberi szervezetre, ha azt nyáron vagy télen használjuk táplálékul, s többet ér a kis leányra nézve, ha el tudja mondani amaz eseteket, a melyekben a sertéshús és zsír élvezése veszélylyel járhat, mintha meg tudná mondani, hogy mi különbség van a sertés és liba csontváza közt. Természetes, hogy azért a sertés ismertetése alkalmával sem szükséges csupán csak eféle hasznossági tételeket fölvennünk; sőt ellenkezőleg ennél az állatnál is fel kell tüntetnünk az állati test ama szerveinek és ezek működésének ismertetését, a melyek az emberi test szervezetéhez és azok működéséhez leginkább hasonlítanak. Úgy a tananyag megválasztásánál, mint a tanmód alkalmazásánál tartsuk szem előtt a polg. leányiskolákban azt, hogy nem az a czélunk, hogy természettudósokat neveljünk; hanem az, hogy a természetismeretek közlése által képesítsük a növendékeket arra, hogy a reájuk váró családanyai és háziasszonyi kötelességeket minél mélyebb belátással teljesíthessék s a családtagok egészségének öntudatos gondozása által a nemzet legfontosabb érdekeit szolgálni alkalmasak legyenek.

*

Ugyancsak a «*Felső nép- és polgáriskolai közlöny*» *2. száma közli Trefort miniszter levelét a közgazdaság tanítása érdekében s e nagyfontosságú levélhez «Egyike azoknak, a kik háztartástant tanítanak» aláírással egy czikkecskét csatol,* melynek veleje a következő: «Édes kevés, a mit e tekintetben a legbuzgóbb háztartástan tanító tehet a jelen viszonyok között heti egy órában ... A többi tantárgyak tanítói is tehát segítségére kell, hogy legyenek a háztar-

tástan tanítójának; különösen pedig az egészségtan, az állat-, növény- és ásványtan, meg a természettan és vegytan tanítói, s ezt könnyen megtehetik, ha a tananyagot a gyakorlati élet s a magyar gazdasszonyi hivatás igényeinek megfelelőleg választják meg és tárgyalják ... Egy szóval a szűkebb és tágabb értelemben vett háztartástan kell hogy képezze a polgári leányiskolákban a természettudományi oktatás magvát. De nemcsak a természettudományok, hanem valamennyi tantárgy tanítóinak komolyan közre kell működni a nagy czél érdekében: egyetlen egy tantárgyat sem szabad az iskolában, különösen a polg. leányiskolában tisztán a tudomány szempontjából tanítani, hanem mindig és mindenütt szem előtt kell tartani a hazai, társadalmi és nemzetgazdasági viszonyokra való hatást.»

HÁZIIPARISKOLÁINK REFORMJA.*

Az elemi és polgári népiskolákban tudvalevőleg eddig is gyakorlatilag tanították a háziipart. És pedig az előttünk fekvő adatok szerint összesen 131 iskolában. Elemi és polgári iskolára ebből csak 87 esik, de ha kétszer annyi lenne is ez iskolák száma, a mi az adatok hiányossága folytán nem lehetetlen, akkor sem mondhatnók azt kielégítőnek. Még kevésbbé lehetünk az eredménynyel megelégedve, ha a tanított tárgyak sorozatát tekintjük.

Tanítottak az iskolákban szalma és kukoriczafonást, vesszőfonást, forgácsmunkát, méhkaskészítést, lombfürészelést a fiúk számára, ruhaszabást és varrást, gépvarrást, szalmafonást, kalapkészítést és szorosan vett házi munkákat a leányok számára.

Ez az eredmény csak arra jó, hogy megelégedésünket mint kezdeményezés megérdemelje. Mert az ifjúságnak már az iskolában iparra való tanítását igen fontosnak kell elismernünk. Felébreszti ez a gyermekekben a szorgalom, a szerzés, a tisztes munka iránti hajlamot: alkalmuk nyilik korán megismerni a munkakedvet, megbecsülni az iparosfoglalkozást, és ezenfelül tanulnak is valamit, a mire — némi tökéletesítés és gyakorlat után — mint kenyérkereseti forrásra támaszkodhatnak, illetőleg a melyben szükség esetén akár főfoglalkozásként, akár pedig mellékfoglalkozásként sikerrel munkálkodhatnak.

De általánosságban sem lehetünk ez eredménynyel megelégedve. Először azért, mert a városok és községek sorára tekintve, látjuk, hogy alig századresze az iskoláknak karolta fel a háziipar

* Lásd bővebben: *A magyar háziipar jövő iránya* az Orsz. magy. iparegyesület által jutalmazott pályamű. Irta: Gelléri Mór.

oktatást, ellenben $^{99}/_{100}$-ad része az ország városainak és községeinek nélkülözi eddig ez oktatás megmérhetlen előnyeit.

Másodszor azt látjuk, hogy a tanított iparágak minősége is az intézkedés kezdetlegességére vall. Tanítanak azért, hogy tanítsanak, de nem alkalmazzák kellőleg a tantárgyakat az illető vidékek speciális viszonyaihoz és a tanitás egész sablonszerüsége a szalma-, vessző-, kukoriczahéj-, forgácsmunkákban, egy kis méhkas-készítésben, no meg az elmaradhatatlan és bizony a mai izlés szerint már csak műkedvelőknek való lombfürészelésben kulminál.

Ez nem felel meg a mai követelményeknek. Az elemi iskolákkal kapcsolatban tanított háziipar mai formájában csak kisérletnek tekintendő és ha azon nagyfontosságú eszmének, mely e kísérletben rejlik, érvényt akarunk szerezni, okvetlenül gyökeres reformokat kell követelnünk.

E reformokat a következőkben akarjuk csak nagyjában vázolni:

1. Az elemi és polgári iskolákban való háziipar tanitást lehetőleg az egész országra ki kell terjeszteni, főleg pedig oda kell törekedni, hogy az ne annyira a nagy városokban, mint inkább a kisebb városok, községek, falvak és a nagyobb városok tanyai iskoláiban taníttassék.

2. A tanitást ki kell venni az elemi vagy polgári iskolai tanítók kezéből és rendes háziipartanítókat kell alkalmazni, ha nem is egyszerre mindenütt, de az elmaradhatatlan siker nyomán az országnak minden vidékén, a hol a nép akár főfoglalkozásként, akár mellékkeresetképen a háziipara utalva van.

3. A háziipartanítást az illető vidék természeti viszonyaihoz, nyers anyagjainak bőségéhez és minőségéhez, valamint a nép hajlamaihoz és tehetségeihez mérve kell beosztani.

4. Ebből kifolyólag nem szabad visszarettenni ujabb iparágak meghonosításától sem, különösen pedig tekintettel kell lenni arra, hogy hazai nyersterményeink lehetőleg a háziipar útján is értékesítessenek. Például a marhacsontok vagy szemétre dobatnak vagy potom áron adatnak el és vitetnek külföldre, hol azokat elefántcsontutánzatok gyanánt feldolgozzák és jó pénzen értékesítik; a préselt

virágok ipara csak nagyon kis mértékben és pedig eddig csak Késmárkon egy iparosnő által űzetik, holott ez egyes hegyi vidékeken nem megvetendő volna; a szaru feldolgozása gyufa- és tűtartókra, dobozokra és egyéb hasonló apróságokra, külföldön nagyon divatos; nap- és esőernyők botjait nagyrészt a háziipar útján lehetne előállítani; ez iparág Ausztriában sok száz családnak képezi keresetforrását, és a mi nevezetes, a hozzá való anyag túlnyomó része Esztergom, Losoncz és Fegyvernek tájékáról importáltatik. Végre az eddig űzött iparágakat is lehetne jövedelmezőbbekké tenni ujabb, kelendő czikkek készítése által, például ha a vessző- és sásfonást gyakorló egyének a nagyobb városok czukrászai által oly nagyon keresett és eddig mindig külföldről importált vessző- és abroncsdobozokat és tarsolyokat készítnének, vagy ha a szalmafonásban meghonosítjuk a szalma-mozaik munkák százféleképen változó és értékesíthető nemeit, és így tovább; a részletek megállapítása és újabban felölelendő iparágak egyenkinti megjelölése már a háziipar-tanítók gyakorlati működése alapján következhetnek be.

5. A háziipartanítók hivatva volnának egyszersmind mint afféle kisebb helyi felügyelők, a nép háziipari működését lehetőleg figyelemmel kisérni, s a mennyire jártasságuk megengedi, annak az anyag és műszerek kellő megválasztására nézve tanácsokat adni, különösen pedig a nép által termett háziiparczikkek megfelelő értesítése tekintetében a közgazdasági előadók, esetleg a központi szakközegek útján közreműködni és e végből esetleg a földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszterium tanácsait és támogatását igénybe venni.

6. Általában pedig egy központi közeget kellene teremteni, mely akár a rendes ipari felügyelőkből, akár a jelenlegi háziipari és iparoktatási bizottság némi átalakításával volna létesíthető, melyhez a háziipartanítók működésükről, ennek eredményéről, a nép háziipari munkásságáról, czikkeinek értékesítéséről szóval minden előnyösről és hátrányosról, a mi a háziipar terén történik, jelentést tenni köteleztetnének. A központi közeg bizonyos instrukcziók kidolgozása által a háziipari tevékenységet egységessé tehetné, ügyelve arra, hogy egyes czikkeknek különféle videken

való felkarolása által veszelyes túltermelés be ne álljon; megállapíthatná az egyes vidékeken újabban felölelendő háziiparágakat, ügyelve azonban arra is, hogy a háziipar tanítása és gyakorlása oly mederben tartassék, hogy az a helyi kézműiparnak érdekeit ne sértse és végre a termelt iparczikkek legjobb értékesítésére, esetleg azok kivitelének előmozdítására nézve is támogatólag, előmozdítólag működnék kőzre.

Végre meg kell említenünk, hogy a fiúk és leányok tanításánál az iparágak megválasztására nézve bizonyos különbséget kell tenni, illetőleg a női hajlamot, egyéni sajátságait inkább a finomabb, gyengédebb munkák számára kiaknázni.

Azon vidékeken, hol, mint pl. Erdélyben a leányok tömeges kivándorlása, egyike a legnagyobb társadalmi bajoknak, kiváló figyelmet lehetne fordítani az elemi és polgári iskolákkal kapcsolatban létesítendő háztartási iskolákra, melyek különösen Würtembergben a szegényebb és középnéposztályok leányaira nézve áldásosan működnek. Ez iskolákban a háztartásban előforduló mindenféle teendők tanításán kívül súlyt fektetnék a háziipar stb. tanítására, de kivált azon munkanemekre, melyeknek tudása a háztartásban segédekül alkalmazott egyének, cselédek, sőt maguk a háziasszonyok számára is felette szükséges és hasznos.

Ezek mellett az iskolák rendszerét is meg kell változtatni. Oda kell hatni, hogy ne az iskolákban kiképezett munkás legyen a nagyiparnak nevelve, hanem, hogy az a háziiparág, a melyet a tanműhely tanít, a nagyipar segédeszközévé fejlesztessék s illetve ez által folyton igénybe vétethessék. Más szóval oda kell törekednünk, hogy a háziiparnak a legnagyobb és legjobb, állandó munkáltatója a nagyipar legyen. Ebben kulminál a magyar háziipar fejlesztésének nagy kérdése. Ez a rendszer nevelte nagygyá Svájczban, Würtembergben és Bajorországban a háziipart és ez lesz hivatva annak nálunk is más, biztosabb fejlődési alapot teremteni, tehát újabb irányt adni. A gyáripar és nagyobb kézműipar szükségletéhez képest kell tehát idomítani a háziipart.

Egyes gyárak külföldön egész vidékekre terjedő háziipart honosítnak meg. Van erre példa hazánkban is. Így például, midőn

a Thonet-féle gyárt megalapították, a nádfonáshoz alig egy ember értett azon a vidéken. De a gyár létesültével a gyártulajdonosok hoztak a vidékekre oly egyéneket, kik gyakorló műhelyekben tanították a népet a nádfonásra és özönével jöttek a tanulók, kik ez iparág megtanulása mellett biztos jövőnek és állandó keresetnek néztek elébe.

Azok, kik előtt mindig a mechanikai szövőszékek, a svájczi himzőgépek meglepő gyors és olcsó termelése áll és azért ragaszkodnak azon nézetükhöz, mely szerint a 20—30 krajczáros pamutvászonnal nem tud a háziipar versenyezni, figyelmen kívül hagyják azt, hogy azon gőz és víz által hajtott szövőszékek mellett ezernyi más szövőszék hajtatik kézzel, melyeken vagy oly szövetek készülnek, milyeneket a mechanikai szövőszék soha sem készít, vagy melyeknek létezése a helyi viszonyok által indokolt.

Ha van, ki ebben kételkedik, azt utaljuk először Rumburg környékére, másodszor Oederanba és Plauen vidékére vagy épen Plauenbe, akár Chemnitzbe és az egész chemnitzi iparkamara területére. E helyeken meggyőződést fog szerezni bárki is magának a felől, hogy háziiparosai a legnagyobb, 3—4 száz emberrel dolgozó gyáraknak is vannak, és hogy ezek nélkül gyáraik mai időben fen sem állhatnának.

A gyermekjáték-ipar tudvalevőleg az egész világon háziipar és a gyermekjáték mégis gyárilag készül. Ha nincs gyár, mely előkészítsen, nem élhet háziiparos; ha nincs háziiparos, nem élhet a gyár. Ott van a Fekete-erdőségnek, vagy Genfnek óraipara, ki tagadná, hogy ez nem háziipar. Az órák gyárilag készülnek, de a gyár számára ott nem az egyes munkás, hanem a házi iparággal foglalkozó egész lakosság dolgozik.

Hogy azonban a különböző tanműhelyek és háziiparágak működésében bizonyos egységes összhang és a czélnak megfelelő irány keletkezzék, szükséges, hogy egy központi szakközeg a tanműhelyek működését ellenőrizze, mindenekelőtt pedig a jelzett irányba terelje, gyári vagy kézműipar-telepekkel összeköttetésbe hozza, termelési ágaikat kijelölje stb. stb. A külföldi tanműhelyekben és háziiparban jónak bizonyúlt elveket elfogadhatjuk, de

a tanműhelyek vezetésénél a hazai gyakorlati igényeket kell szem előtt tartanunk.

E központi szakközeg volna hivatva a tanműhelyek újjászervezése mellett figyelmét a tanműhelyen kívül álló háziiparra is kiterjeszteni. Mindenek előtt feladatuknak tekinthetnék, hogy:

1. a hazai kereskedésekből és piaczokról szorítsák ki a sok külföldi készítményt, melyhez hasonló már hazánkban is sikeresen készíttetik, és általában mindenekelőtt hazánkban foglaljanak helyet minél több és biztos piaczon;

2. hogy a hazai fürdőket a nyári idény alatt lehetőleg a hazai háziipar speczialitásaival lássák el;

3. hogy a kivitelre képes háziiparczikkekkel, mint például a szatyrokkal, kosarakkal stb. stb. lehetőleg keleten és általában a külföldön piaczokat foglaljanak;

4. hogy egyes kiváló specziálitásainkat, melyeknek a világ legnagyobb városaiban is lehetne kelendőséget biztosítani, mint például gyönyörű déli szőnyegeinket, katrinczáinkat, a nőiparkiállításon bemutatott szebbnél szebb himzett kendőket párisi és más nagyvárosi piaczokra vigyék értékesítés és megkedveltetés végett.

5. E feladatokon kívül van még e közvetítésnek a dolgozó háziiparosokkal szemben is hivatása és pedig megfelelő minták kiosztása, jó anyag kiszolgálása és végre megfelelő instrukczió adása ennek megmunkálására nézve és a lehető legjobb műszerek- és eszközöknek rendelkezésre bocsátása tekintetében.

Csak is ezek keresztülvitele mellett remélhetjük, hogy hazánkban a háziipar a népet a közelszegényüléstől megóvja, s a nemzeti vagyonosodás egyik fontos tényezőjévé emelkedik.

Gelléri Mór.

NEHÁNY SZÓ A LÁNYKÁK SZAVALÁSÁRÓL.

«Ott az erő fenség, itt szépség válik erénynyé.» Fenséges a férfiúban az erő, s erény a nőben a szépség; igen, fenséges a lelki erő és erény a lelki szépség. — A «szép nem» csak akkor az valóban, ha megérdemli, hogy «szép lelkű nem»-nek neveztessék. — Széppé kell tennünk a nő lelkét; fel kell használnunk minden képző eszközt, hogy e czélt elérjük és korán kell ezen képző-eszközöket alkalmazni, akkor, midőn a lélek legüdébb, legfogékonyabb, — a gyermek- és ifjúkorban. Mert ha nem kezdjük el ebben a korban a fejlesztést s ha nem alkalmas, megfelelő eszközökkel látunk hozzá, nagyon kétséges, hogy eredményhez jutunk-e? Nemes tehetségek csak nemes eszközökkel fejleszthetők. A lélek tehetségeinek ilyen nemes fejlesztő eszköze a «szavalás» — kitünő költemények szavalása. Lássuk, miért és mennyiben tarthatjuk a szavalást a lelki tehetségek egyik fejlesztő eszközének, hogy kimutathassuk, milyen hely illeti meg a szavalást a lányoktatás körében.

Kezdjük az értelmi tehetségeken, s vizsgáljuk meg, vajjon szavalás által fejlődnek-e a gyermek értelmi tehetségei. — A legtökéletesebben úgy értünk meg egy költeményt, ha azt könyv nélkül megtanuljuk s megkísértjük elszavalni. Egy igazán szép költemény annál több gyönyörűséget szerez, minél többször átolvassuk. Igen gyakran csakis a többszöri átolvasás után jutunk rá arra, a mit az író gondolt. A míg azonban megtanuljuk, míg az egész költeményt teljesen magunkévá teszszük, lehetetlen, hogy csak valami is homályban maradjon. Már csak azért is, hogy a tanulás könnyebben essék, igyekszik a tanuló a lehető legtökéletesebben

megérteni a költeményt. Az új fogalmak, melyek a költeményben előfordulnak, nem repűlnek el nyomtalanúl a kimondás után, ha nem a könyv nélkül való tanulás által kincseivé válnak a tanuló lelkének, a ki mindjárt a legtökéletesebb alkalmazásban tanulja meg az új fogalmat jelölő szót. Szavalás alkalmával már a hangsúlyozás miatt is meg kell figyelnie a szavalónak, hogyan folyik egyik gondolat a másikból; észre kell vennie a gondolatoknak egymás mellé és egymás fölé helyezését; meg kell figyelnie a gondolatok finom árnyalatait s ki kell egészítenie a költő gondolatait, a hol ez határozottan el nem mondja, csak sejteti azokat. Megfigyel, következtet és ítél; ép oly mértékben foglalkoztatja fantáziáját, mint értelmét s e kettő segedelmével finomúl, nemesedik ízlése.

A szavalásnak azonban az értelmi tehetségek fejlesztésénél is fontosabb szerepe jut a kedélyképzésben. A nő kedély nélkül megszünik nő lenni. A leányok nevelése alkalmával egyetlen egy kedélyképző eszközt sem szabad figyelmen kívül hagynunk. S a kedélyt alkotó összes érzelmek hullámzásba hozhatók jól megválogatott költemények szavaltatása által. A kedélyképzés tulajdonképen nem más, mint nemes érzelmek gyakori felkeltése. Emez érzelemkeltésnek sok módja lehet, de kétségtelen, hogy a sok között az első helyek egyikét foglalja el: jeles költők műveinek olvasása, lelki elsajátítása és visszaadása, szóval azok szavalása. A költő lelkesül a nagyért és szépért, magasztal, csodál, bánkódik, vígasztal, engesztel, kérlel, megbocsát, szeret; ugyanazt cselekszi a szavaló is. De ki tudná az érzelmek ama sokféleségét és változatosságát elszámlálni, melyet bennünk a nagy költők hatása elővarázsol!

Megfelelő költemény szavalása felkelti bennünk az imádat szent érzelmét a mindenható Isten iránt s a legnemesebb vallásos érzelem árasztja el egész lelkünket. Az egyik költő elragadtatással ír a természetről s megtanít rá, hogyan kell megtalálnunk és megszeretnünk benne a szépet, azt a sok szépet, a mit csak a költő szeme lát s mi is csak a költő szemével láthatunk; a másik költő a családi élet kedves egyszerűségét festi, a szülők önfeláldozó sze-

retetét, a gyermekek hálaját, a szülőföldhöz való vonzódást, azt az érzelmet, a melynek nem tudunk nevet adni, de a mely mindig nagyobb erővel nyilatkozik, minél messzebb megyünk attól a helytől, hol születtünk. Mikor a gyermek hazaszeretetről szaval, át kell éreznie, hogy mije neki ez a föld, és együtt szereti a hazát a költővel, oly nemesen, igazán, mint ő szerette.

A költeményekben megtestesített költői igazságszolgáltatás felkelti a gyermekben az igazság érzetét és megszeretteti vele az igazságot. A szavalás alkalmával ő maga volt az, ki megjutalmazta a jót és megbüntette a rosszat. S ha valamely szép költeményben nincs meg az igazságszolgáltatás, megérzi hiányát s lassanként rá jő arra, hogy a szép, igaz és jó együttes szövetsége ajándékoz meg bennünket a legtisztább szellemi gyönyörrel. És ezek az érzelmek, melyekre az imént rámutattam, nem tünnek el s nem oszolnak szét az elröppenő szóval; nyomuk ott marad a felhevült lélekben, a melynek fogékonysága a fenkölt eszmék és érzelmek iránt legbiztosabb alapja a jellem nemességének.

Nagy mértékben fejlődik a szavalás által a gyermek eszthetikai érzéke, ízlése is. Megszereti azt a mi választékosan szép, s megütközik azon, a mi ezzel ellenkezik. Ha csakis magunkban olvasunk valamely költeményt, gyorsan átmegyünk olyan részleteken is, melyeket a szavaló el nem mond. Csak ha a szavalásra kerül a dolog, akkor érzi, hogy ez nem elmondani való és később minden sérti a mi legkisebb mértékben pórias. És ez az érzelem lassanként annyira uralkodni fog rajta, hogy második természetévé válik.

Vigyázni fog saját beszédmodorára, a kifejezésekre, melyeket használ, a hangra, melyen szól. Ez az érzés fog azután nyilatkozni tetteiben is, és nem tesz, nem követ el semmi olyast, a mit a jó izlés kárhoztat. És ezt a tulajdonságot megkívánja a nőtől a társadalom. Nem mondom, hogy a szavalás mindezt egymagában előidézheti, hanem merem állítani, hogy e tekintetben a szavalás a leghathatósabb nevelési eszközök egyike.

Sok mondani valóm lenne ugyan még, de nem fűzöm tovább a sorokat. Már is átléptem azt a korlátot, melyet szerény czikkecs-

kém elé tűztem. Tudom, hogy nem merítettem ki tárgyamat; de hiszen ez nem is volt czélom s jobban ismerem erőim csekélységét, semhogy ilyesmire vállalkozni mertem volna. Beérem vele, ha mások figyelmé is sikerült ráfordítanom a nevelés eme fontos eszközére s örülni fogok, ha nálam hivatottabbak vállalkoznak annak elmondására, a mit én el nem mondtam, annak kijavítására, a mit én jó szándékkal bár, de talán hibásan mondtam el.

Berta Ilona.

VEGYESEK.

— *Trefort Agoston, vallás- és közoktatásügyi miniszter* úrnak ismét két olyan tettéről emlékezhetünk meg föltétlen magasztalással és odaadó hálával, a melyek ékesen szóló bizonyságai annak, mily buzgósággal fáradozik ő a tanítóság javának előmozdításán s mily atyai támogatásban részesíti a tanítóság nemes törekvéseit. A «*Néptanítók Lapja*» már február 2-án örvendezve jelenthette, hogy a *tanítók árvaházának* eszméje testet öltött; hogy a budai kir. pedagógium díszes új épülete mellett, ugyanazon a telken, hol a pedagógium fekszik, az éjszaki oldalon fog emelkedni az első árvaház. Szép emeletes épület lesz, egyszerűen építik, minden költséges díszítéseket mellőzve. Lesz benne az az árvákból képzett kis család atyjának egy háromszobás szállás, 24 árvának háló- és dolgozóterem, lesz betegszoba s minden szükséges mellékhelyiség. *És ezt a házat — a tanítók első árvaházát — Trefort miniszter úr, az árvaházi alap igénybe vétele nélkül, saját budgetje keretén belül, építteti fel* s így az árvaházi egyesület maholnap már arról tanácskozhatik, hány árvát vegyen föl, honnan, mily alapokból fedezze azok tartásdíját s hogyan szervezze általában a tanítói árvák ügyét. A sor most már az Árvaházi Egyesület választmányán van, a ki az orsz. gyűjtés vezetését kezében tartja s az ország tanítóságán, hogy ssm lelkesedésben, sem tettekben mögötte ne maradjon vezérének, a ki oly fényes példával jár előtte.

Hogy mennyire szívén viseli Trefort miniszter úr a néptanítók két közös intézményének az Eötvös-alapnak és az Árvaháznak ügyét, bizonyítja az a levél is, a melyet még január hó 22-én intézett Magyarország bibornok-érsekéhez s a mely szószerint a következő:

Ő császári és apostoli királyi Felsége méltóztatott legkegyelmesebben adományozni saját legfelsőbb magánpénztárából 1500 frtot a tanítók országos Eötvös-alapjának és ugyanennyi összeget a tanítók országos árvaházának segélyezésére, a mint ez a folyó évi január hó 22-én megjelent, hivatalos Budapesti Közlönyben is köztudomásra jutott.

Mind a két alapnak, melyeknek segélyezéséhez Felséges Urunk legkegyelmesebben hozzájárulni méltóztatott, czélja az, hogy évről-évre felekezeti különbség nélkül az országban élő szegény tanítók gyermekei neve-

léséről, különösen az elhalt tanítók árváiról, azoknak ellátásáról és neveltetéséről erejéhez képest gondoskodjék.

Méltóztatik ezekből látni, hogy itt oly humanitási és kulturális hazai czél forog fenn, a melyet már Felséges Urunk s apostoli királyunk is legfelsőbb figyelmére méltatni kegyeskedett.

Midőn ezekről szerencsém van főmagasságodat tisztelettel értesíteni, egyszersmind nem tehetem, hogy ne utaljak ismételve a fennebb említett különösen a tanítók árván maradt gyermekei istápolására és nevelésére szánt alap kulturális és humanisztikus jótékony czéljaira s ezek iránt apostoli királyunk Ő Felségének legkegyelmesebb rokonszenvére és tényleges segélyére.

Kiváló tisztelettel felkérem ennélfogva főmagasságodat, hogy nagy kiterjedésű egyházmegyei hatáskörében a tanítók árváira nézve Ő Felsége által is legkegyelmesebben segélyezett fennebb megnevezett intézetnek támogatását úgy saját részéről, mint a hatáskörében levő tanítóknál és emberbarátoknál előmozdítani kegyeskedjék.

Fogadja főmagasságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1884. évi január hó 29-én. *Trefort.*

— *A tanítónők fizetésviszonyai Németországban.* Végleges minőségben vannak alkalmazva a tanítónők 11 városban, m. p. München, Karlsruhe, Elberfeld, Hannover, Magdeburg, Berlin, Stettin, Hamburg, Drezda, Oldenburg és Lipcsében. A tanítókkal egyenlő fizetést csak Lipcsében élveznek. A kezdőévekben egyenlően díjaztatnak Stuttgart, Karlsruhe, Elberfeld, Oldenburg és Drezdában; rosszabúl díjaztatnak München, Gotha, Hannover, Berlin, Stettin, Bréma, Hamburg és Lübeckben. Nyugdíjra képesek München, Karlsruhe, Elberfeld, Magdeburg, Berlin, Stettin, Oldenburg, Drezda, Lipcsében. München és Hamburgban a véglegesen alkalmazott tanítónők legmagasabb fizetése kisebb mint a véglegesen alkalmazott tanítók kezdőfizetése. Stuttgartban a tanítónők nem csak leányiskolákban, hanem a fiú- és vegyes iskolák alsóbb osztályaiban is működnek, s az odavaló hatóság velök kiválóan meg van elégedve. Ugyanez áll Karlsruheról, hol a főtanító nyugdíja 1300 márka, a főtanítónőé 900 m. Elberfeldben a tanítók fizetése 1200—2100 m., a tanítónőké 1200—1500 m. Berlinben 665 véglegesen alkalmazott tanítónő működik; ezek közül 49-en 1950, 96-an 1755, 98-an 1560, 189-en 1350, 233-an 1170 m. fizetést húznak, míg a tanítók fizetése 1560—3240 m. Stettinben a legmagasabb tanítónői fizetés 2050 m., a legmagasabb tanítófizetés 2400 m; a nyugdíjak egyenlők. Legjobb viszonyok között vannak a tanítónők Drezdában és Lipcsében. Drezdában csak annyi a küfönbség tanítónők és tanítók között, hogy amazok csak a második fizetésfokozatig (2400 m.) emelkedhetnek. Lipcsében a népiskoláknál a tanítónők egészen egyenlő viszonyok között

vannak, mint a tanítók (1500—3000 m.); ugyanazt a nyugdíjat is kapják felsőbb leányiskoláknál 1500—2500 m. fizetést kapnak. Legkedvezőtlenebb viszonyok között vannak Gotha, Bréma és Lübeckben. Gothában kevesebb a fizetésök, mint a tanítóknak; azonkívül félévi felmondással vannak alkalmazva és nincs nyugdíjigényök: Bréma és Lübeckben hasonló viszonyok vannak; a fizetés 1000—1500 m.

— *A központi Fröbel-nőegylet*, melynek gy.-kertésznő-képzőintézetében e hó elején tartattak meg a vizsgálatok, ez alkalommal száz forintot osztott ki a szegény sorsú növendékek közt. Ez egylet nemcsak díjtalan oktatásban részesíti növendékeit, hanem tanszerekkel, könyvekkel is ingyen látja el s anyagi helyzetükön mindenképen segít. A növendékek jelenlegi száma 34; a képzőintézet fenállása óta pedig száznál több képzett növendéket bocsájtott ki az életbe. Ez intézetre és gyermekkertjeire évenként 10,000 frtnál többet fordít az egylet.

— «*Nőnevelésünk kritikája*» címmel tartott felolvasást e hó 14-én Dr. Gyulai Béla polg. l. isk. igazgató a polg. isk. tanítók egyletében. Első sorban a nők befolyását, a nőnevelés fontosságát hangsúlyozta, majd a nő hivatását fejtegette, kívánva, hogy a nő legyen művelt, a középosztálybeli nő bírjon szakismerettel is, mely az esetleges nyomor ellen legjobban megóvja, de minden nő kivétel nélkül legyen igazán nő, házias, gyöngéd, önfeláldozó s bírjon rendeltetése tudatával s fejtegetve a nevelő rendszereket, a leánynevelő intézetekkel szemben előnyt ad a nyilvános iskolának, noha elismeri ezeknek hibáit is: a korai iskoláztatást, a túlterheltetést és a szívképzés elhanyagolását. Azt helytelennek tartaná, ha a lányiskolákban csupán csak nők tanítanának; egyenlő számmal kell férfi- és nőtanítókat alkalmazni, az osztályok vezetését nőknek tartván fel. Az értekező azután még az egyes iskolákkal, s a tantárgyakkal foglalkozott; végül pedig azt az óhaját fejezte ki, hogy a nőegyletek karolják fel a nőnevelést s különösen szaktanfolyamok rendezését. A mint halljuk, az értekezés külön könyv alakjában is meg fog jelenni, a mikor részletesebben és érdeme szerint foglalkozhatunk vele.